

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี เกี่ยวกับคดีผู้บริโภคกรณีสินเชื่อส่วนบุคคล

ในบทนี้ ผู้เขียนจะได้กล่าวถึงแนวความคิด ทฤษฎี การคุ้มครองผู้บริโภคกรณีสินเชื่อส่วนบุคคล ความหมายของสินเชื่อส่วนบุคคล หลักการดำเนินคดีผู้บริโภค เพื่อใช้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์กฎหมายของไทยที่มีอยู่ตามแนวคิดทฤษฎีที่เกิดขึ้น โดยจะแยกพิจารณาเป็นลำดับไป ดังนี้

2.1 แนวคิดการคุ้มครองผู้บริโภค

การเกิดขึ้นของกฎหมายคุ้มครองผู้บริโภค อาจกล่าวได้ว่าเกิดจากสภาพสังคมที่เปลี่ยนไป กฎหมายที่ใช้บังคับอยู่ในสมัยหนึ่งเริ่มเกิดช่องว่างขึ้นหรือขาดความเหมาะสมเนื่องจากกฎหมายสมัยก่อนบัญญัติขึ้นมาเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาของสังคมในสมัยนั้น อันเป็นสังคมที่แคบและวิธีการผลิตยังไม่สลับซับซ้อนเท่าสังคมในปัจจุบัน เช่น สัญญาซื้อขาย ที่ใช้หลักว่า “ผู้ซื้อต้องระวัง” (Caveat Emptor) ซึ่งเป็นหลักกฎหมายโรมันที่ยึดถือกันหลายประเทศอันมีหลักการว่า หากมีความเสียหายใดๆ ในทรัพย์สินที่ซื้อขายกันนั้น ความเสียหายนั้นตกเป็นของผู้ซื้อเอง กล่าวคือ ผู้ขายอาจไม่ต้องรับผิดชอบในบางกรณี ถ้าผู้ซื้อได้ล่วงรู้ความชำรุดบกพร่องหรือควรจะรู้หากได้ใช้ความระมัดระวังตามสมควร ทั้งนี้เพราะทฤษฎีทางกฎหมายนี้ตั้งอยู่บนพื้นฐานที่ว่ามนุษย์ทุกคนมีความสามารถในการตัดสินใจในการเลือกบริโภคสินค้าหรือบริการเท่ากัน ซึ่งหลักดังกล่าวได้รับอิทธิพลของแนวคิดในระบบการปกครองแบบประชาธิปไตย ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานของควมมีอิสระและเสรีภาพของบุคคลในการดำรงชีวิตที่เท่าเทียมกัน ซึ่งต่อมาหลักการดังกล่าวได้พัฒนาต่อมาเป็นระบบเศรษฐกิจแบบเสรี (Laissez - Faire) ในเวลาต่อมา

นอกจากนี้ยังมีเรื่องของหลักความผิดตามความสัมพันธ์ในสัญญาซึ่งมีผลว่าเฉพาะคู่กรณีในสัญญา คือ ผู้ซื้อ-ผู้ขายในสัญญาเท่านั้น มีสิทธิและหน้าที่ความรับผิดชอบต่อกัน ถ้ามีความเสียหายเกิดขึ้นจากการบริโภคทรัพย์สินตามสัญญาดังกล่าว หากผู้ที่ได้รับความเสียหายมิใช่คู่สัญญาก็ไม่มีสิทธิเรียกร้องให้คู่กรณีอีกฝ่ายรับผิดชอบได้ ซึ่งถ้าพิจารณาจากสภาพสังคมที่สลับซับซ้อนขึ้นก็คงพิจารณาได้ว่าผู้ที่มิใช่คู่สัญญาจะเป็นผู้บริโภคที่สูงขึ้นเรื่อยๆ นี้ อาจจะเป็นเพียงสาเหตุหนึ่งในหลายๆ สาเหตุที่ทำให้กฎหมายที่มีอยู่แต่เดิมต้องถูกเปลี่ยนแปลง

การเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบกษัตริย์เป็นระบบประชาธิปไตยแบบที่เรียกว่า สาธารณรัฐ (Republic) ในทวีปอเมริกาโดยมีการสถาปนาเป็นประเทศสหรัฐอเมริกาในปี ค.ศ.1776

และการปฏิวัติฝรั่งเศส ในปี ค.ศ. 1789 เหตุการณ์ทั้งสองทำให้ลัทธิปัจเจกชนนิยม (Individualism) อันเป็นแก่นของระบบการปกครองรูปแบบใหม่แพร่หลายมากขึ้น และเช่นเดียวกันกับที่ระบบเศรษฐกิจเสรี (Laissez - Faire) ได้รับการยอมรับและถือเป็นหลักสำคัญที่ใช้ในการปกครอง และจัดทำระบบเศรษฐกิจในประเทศต่างๆ เกิดเป็นแนวคิดในทางเศรษฐกิจขึ้นว่า การให้รัฐเป็นผู้ดำเนินกิจการส่วนใหญ่ในสังคมตามแนวคิดพาณิชย์นิยม (Mercantilism) จะเป็นผลให้เศรษฐกิจของสังคมไม่อาจเจริญงอกงามเท่าที่ควร ในที่สุดระบบเศรษฐกิจเสรี (Laissez - Faire) และการปกครองรูปแบบสาธารณรัฐ จึงวางข้อห้ามไม่ให้รัฐเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับเรื่องการค้า¹ และมีการออกกฎหมายต่างๆ มาเพื่อปรับปรุงรูปแบบหรือโครงสร้างทางสังคมให้เหมาะสมกับการปกครองหรือระบบเศรษฐกิจ และให้ถือว่ารัฐควรมีแต่หน้าที่ตามภารกิจพื้นฐาน 4 ประการคือ การป้องกันประเทศ การรักษาความสงบเรียบร้อย การติดต่อกับต่างประเทศ และการอำนวยความสะดวก² แนวคิดในระบบเศรษฐกิจเสรี (Laissez - Faire) มีอิทธิพลในการกำหนดหลักกฎหมายใหม่ๆ มีการยอมรับกับการที่ประชาชนทุกคนมีอิสระที่จะทำสัญญา (Freedom of Contract) ซึ่งเมื่อตกลงกันเช่นไรแล้วก็ต้องเป็นไปตามนั้น (Sanctity of Contract) อันเป็นไปตามลัทธิปัจเจกชนนิยม ซึ่งเท่ากับว่าทุกคนที่ทำสัญญามีหน้าที่ปกป้องประโยชน์ของตนเอง จากหลักการดังกล่าวทำให้เกิดหลักว่า “ผู้ซื้อต้องระวัง” ที่ถือว่า ในการซื้อขายสินค้าถ้ามีข้อบกพร่องในสินค้าอย่างไรก็เป็นเรื่องของผู้ซื้อเองจะต้องรับภาระในความเสียหายนั้น เนื่องจากตนเป็นผู้เลือกซื้อสินค้าเอง หลักการดังกล่าวนี้มีขึ้นเพราะถือว่าหรือเชื่อว่า “คนทุกคนมีความรู้และความสามารถเท่าเทียมกัน คนทุกคนจึงมีอิสระเท่าเทียมกันที่จะตกลงให้มีนิติสัมพันธ์เช่นใดก็ได้”

ในช่วงปี ค.ศ. 1929 - 1930 เกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจครั้งร้ายแรงของโลกซึ่งกระทบกระเทือนอย่างร้ายแรงต่อแนวความคิดแบบเสรีนิยม ที่ถูกมองว่าไม่อาจเอื้อประโยชน์ที่มากที่สุดแก่สังคมได้ รัฐในฐานะเจ้าของทรัพยากรมากที่สุด และเป็นผู้กุมอำนาจทางการเมือง จำเป็นต้องเข้ามามีบทบาทในทางเศรษฐกิจแทนการปล่อยให้เอกชนประกอบการอย่างเสรี โดยที่รัฐควบคุมอยู่ห่างๆ อย่างที่เป็นมาในอดีต โดยผลของความคิดนี้การแทรกแซงทางเศรษฐกิจโดยรัฐจึงเกิดขึ้นในทุกลักษณะ และเครื่องมือของรัฐในการดำเนินการประการหนึ่ง คือ “กฎหมาย” และกฎหมายนั้นมิใช่กฎหมายเอกชน หากแต่เป็น “กฎหมายมหาชน” และกฎหมายที่จะมาจัดการกับปัญหาดังกล่าวที่เกิดขึ้น นอกจากกฎหมายรัฐธรรมนูญอันเป็นกฎหมายที่มุ่งเน้นการมีบทบาทและการมีส่วนร่วมของประชาชนในทางการเมืองซึ่งเป็นสาขาหนึ่งของกฎหมายมหาชนแล้ว ก็ยังมีกฎหมายมหาชนทางเศรษฐกิจ ปรากฏ

¹ชัยวัฒน์ วงศ์วัฒนสานต์. (2523). “การควบคุมโฆษณาเพื่อคุ้มครองผู้บริโภค”. *วารสารนิติศาสตร์*, 2(10). หน้า 245

²ศุภพล นิติไกรพจน์. (2534) “ข้อความคิดเบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมายมหาชนทางเศรษฐกิจ”. *วารสารนิติศาสตร์*, 3(21). หน้า

ขึ้นตามมาด้วย และกฎหมายฉบับหนึ่งที่สามารถทำให้การจัดการเกี่ยวกับเศรษฐกิจ โดยรัฐดำเนินไปได้ ก็คือ กฎหมายคุ้มครองผู้บริโภค

กฎหมายคุ้มครองผู้บริโภค ถือเป็นเครื่องมือของรัฐอย่างหนึ่งที่รัฐสามารถใช้กลไกทางกฎหมายดำเนินการให้เกิดความเป็นธรรมต่อประชาชนในฐานะผู้บริโภค เนื่องจากรัฐได้สังเกตเห็นแล้วว่า แนวโน้มที่ผู้บริโภคจะเสียเปรียบและไม่มีอำนาจในการต่อรองกับผู้ประกอบการภายใต้ระบบเศรษฐกิจแบบเสรีมีความเป็นไปได้มาก ประกอบกับอำนาจรัฐเองในการถูกจำกัดในการเข้าแทรกแซงกิจกรรมต่างๆ ทางเศรษฐกิจ จึงทำให้รัฐเป็นได้เพียงผู้ควบคุมการดำเนินการทางเศรษฐกิจภายใต้การแข่งขันอย่างเสรี ดังนั้น การจะบังคับใช้กฎหมายเพื่อให้อำนาจองค์กรของรัฐในการดำเนินการคุ้มครองผู้บริโภคหรือการแก้ไขปัญหาของผู้บริโภคจะต้องมีกฎหมายที่มีลักษณะพิเศษแตกต่างจากกฎหมายอื่นที่ใช้บังคับอยู่ทั่วไป เนื่องจากกฎหมายในอดีตบัญญัติขึ้นเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานั้นๆ ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ปัญหาสังคมยังไม่มีความสลับซับซ้อนและเทคโนโลยีในการผลิตไม่สลับซับซ้อนเท่าสังคมปัจจุบัน ตัวอย่างเช่น หลักกฎหมายโรมันที่ยึดถือกันในหลายประเทศที่ได้บัญญัติให้ผู้ซื้อต้องใช้ความระมัดระวังในการเลือกสินค้า หากมีความเสียหายใดๆ ในสินค้าที่ซื้อขายกันนั้น ความเสียหายจะตกเป็นของผู้ซื้อเอง หลักการนี้อาจมีความเหมาะสมในสังคมสมัยโรมันที่ต้องการให้ผู้ซื้อใช้ความระมัดระวังในการซื้อสินค้าเมื่อตนได้มีโอกาสเลือก

ดังนั้น เมื่อมีความเสียหายเกิดขึ้นผู้ซื้อย่อมต้องรับผิดชอบจากการเลือกของตนเอง เพราะถือว่าผู้ซื้อได้ล่วงรู้ความชำรุดบกพร่องหรือควรจะรู้หากได้ใช้ความระมัดระวังตามสมควรแล้ว เช่นนี้ ผู้ขายอาจไม่ต้องรับผิดชอบ แต่สำหรับสังคมปัจจุบัน ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีมีมากขึ้น ทำให้มนุษย์ทุกคนมีความสามารถในการตัดสินใจเลือกบริโภคสินค้าหรือบริการได้ตามอิสระอันเป็นแนวคิดตามระบบการปกครองแบบประชาธิปไตย ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานของความมีอิสระและเสรีของบุคคลในการดำรงชีวิตที่เท่าเทียมกัน ซึ่งต่อมาหลักการดังกล่าวได้พัฒนาต่อมาเป็นระบบเศรษฐกิจแบบเสรีที่เน้นการแข่งขันด้านการบริโภคสูง จึงได้มีการนำกลยุทธิ์การรับประกันและคุ้มครองผู้บริโภคเป็นจุดขายในการทำตลาด ซึ่งผู้ซื้อที่ทำการซื้อสินค้าในขณะเวลาใดเวลาหนึ่งไม่สามารถที่จะตรวจสอบได้ด้วยตาเปล่า ขณะซื้อจะได้รับใบรับประกันสินค้าที่มีอายุการรับประกันกำหนดไว้เพื่อที่จะใช้เป็นเกณฑ์ในการแบ่งความรับผิดชอบระหว่างผู้ซื้อและผู้ขาย กฎหมายคุ้มครองผู้บริโภคจึงเกิดขึ้นในช่วงที่โลกกำลังเกิดพลวัตแห่งการเปลี่ยนแปลงในยุคที่เศรษฐกิจเสรีนิยมกำลังขยายตัว ภายใต้ปัญหาที่กำลังก่อตัวขึ้น จากภาคเศรษฐกิจที่มีแนวโน้มเป็นไปได้ว่า ทฤษฎีเศรษฐกิจเสรีที่ยึดถือความสามารถของบุคคลและตัดสินใจของบุคคลบนพื้นฐานของความเท่าเทียมกันกำลังถูกทำร้าย ด้วยการเกิดขึ้นของสังคมอุตสาหกรรมหลักทางเศรษฐศาสตร์ที่กล่าวถึงระบบของตลาดที่สมบูรณ์มีอุปสงค์-อุปทาน (Demand-Supply) กำลังถูกผู้ประกอบการที่มีอำนาจเหนือกว่าทั้งปัจจัยด้านทุนทางธุรกิจ แรงงาน กำลัง จะกลืนตลาดให้เป็น

ของตัวเองเพียงผู้เดียว ทำให้เกิดการผูกขาดตลาดได้ นอกจากนี้ยังมีแนวคิดเรื่อง “รัฐสวัสดิการ” หรือแนวคิดที่ถือว่ารัฐในฐานะฝ่ายปกครองเป็นผู้มีหน้าที่ในการคุ้มครองให้เกิดความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน และถือเป็นหน้าที่หลักของรัฐในการให้ความคุ้มครองประชาชน โดยอาศัยกลไกทางกฎหมาย และใช้อำนาจในการบริหารจัดการให้เป็นไปตามกฎหมายและป้องกันมิให้เกิดความเสียหายแก่ประชาชน

จึงสรุปได้ถึงที่มาของกฎหมายคุ้มครองผู้บริโภคว่า เกิดขึ้นมาในสาขาหนึ่งของกฎหมายมหาชนที่ยึดถือหลักการที่ว่า รัฐในฐานะผู้ใช้อำนาจปกครองย่อมมีอำนาจที่จะบริหารจัดการผู้อยู่ภายใต้อำนาจปกครองได้ แต่ทั้งนี้จะต้องกระทำโดยกฎหมายที่ให้อำนาจและการกระทำนั้นจะต้องอยู่บนพื้นฐานของประโยชน์สาธารณะ (Public interest) โดยที่จะต้องไม่กระทบกระเทือนต่อสิทธิและเสรีภาพขั้นพื้นฐานของประชาชน ทั้งนี้ ถ้ามีการกระทำใดที่จะต้องมีการกระทบกระเทือนสิทธิเสรีภาพของประชาชนแล้ว รัฐจะต้องชั่งน้ำหนักระหว่างประโยชน์ของปัจเจกบุคคลกับประโยชน์ของสาธารณชนว่าสิ่งใดสำคัญกว่ากัน³

ทฤษฎีการคุ้มครองผู้บริโภค

จากแนวคิดของกฎหมายคุ้มครองผู้บริโภคที่เกิดขึ้นดังกล่าว ก่อให้เกิดทฤษฎีกฎหมายในการคุ้มครองผู้บริโภค ดังนี้

1) การไม่ให้ความสำคัญกับความศักดิ์สิทธิ์ของเจตนา⁴ (Freedom of Will or Private Autonomy) หรือเสรีภาพในการทำสัญญา (Freedom of Contract)

เนื่องจากปัญหาในเรื่องอำนาจต่อรองระหว่างผู้ประกอบการธุรกิจและผู้บริโภค ทำให้บทบาทในเรื่องของเจตนาที่คู่สัญญาแสดงออกเพื่อทำสัญญากัน ได้ลดความสำคัญลง รูปแบบการทำสัญญาได้เปลี่ยนแปลงไปจนเกิดสัญญาที่เรียกกันว่า สัญญามาตรฐาน (Standard form Contract) หรือสัญญาสำเร็จรูป (Adhesion Contract)⁵ ทฤษฎีกฎหมายที่ใช้ในการคุ้มครองผู้บริโภคจึงไม่อาจเอาหลักความศักดิ์สิทธิ์ในการแสดงเจตนาและเสรีภาพในการทำสัญญาที่เหมาะสมกับสภาพสังคมที่เท่าเทียมกันใน

³ ชัชชัย วงศ์พยัคฆ์. (2554). *วิเคราะห์พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีผู้บริโภค พ.ศ. 2551 : กรณีศึกษาความหมายของคดีผู้บริโภค*. วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต สาขากฎหมายเอกชน, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. หน้า 14

⁴ สุขุม สุภณิตย์. (2557). *คำอธิบายกฎหมายคุ้มครองผู้บริโภค* (พิมพ์ครั้งที่ 9). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. หน้า 11

⁵ ดารารพร ติระวัฒน์. (2542). *กฎหมายสัญญา สถานะใหม่ของสัญญาปัจจุบันและปัญหาข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. หน้า 26

เรื่องอำนาจต่อรองและมีระบบการค้าที่การแข่งขันค่อนข้างสมบูรณ์มาใช้ได้ กฎหมายเพื่อการคุ้มครองผู้บริโภคจำเป็นต้องละเอียดหรือไม่ให้ความสำคัญต่อหลักกฎหมายดังกล่าว

เหตุผลประการหนึ่งที่ไม่อาจนำเอาหลักความศักดิ์สิทธิ์แห่งเจตนาและเสรีภาพในการทำสัญญามาใช้คุ้มครองผู้บริโภคได้ คือ การทำสัญญาของเอกชนจะมีผลผูกพันเฉพาะคู่สัญญาเท่านั้นตามหลักความรับผิดชอบคู่กรณีในสัญญา ที่เป็นผลสืบเนื่องมาจากการมีเสรีภาพในการทำสัญญา แต่ในการคุ้มครองผู้บริโภคโดยเหตุที่ผู้บริโภคไม่จำเป็นต้องบริโภคสินค้าหรือบริการโดยอาศัยความสัมพันธ์ในทางสัญญาเสมอไป เนื่องจากการบริโภคเป็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติของมนุษย์ ซึ่งมีได้อยู่กับเงื่อนไขทางสถานะทางสังคม ความสามารถของบุคคล หรือข้อตกลงในการทำนิติกรรมสัญญา ตัวอย่างเช่น นาย ก. ซื้ออาหารมาเลี้ยงเพื่อนบ้านของตน เพื่อนของนาย ก. เกิดอาการเจ็บป่วยเพราะอาหารที่นาย ก. ซื้อมา หากพิจารณาตามหลักทฤษฎีความรับผิดชอบคู่กรณีในสัญญา เพื่อนของนาย ก. จะไม่สามารถฟ้องร้องผู้ขายอาหารได้เพราะมิใช่คู่สัญญากับผู้ขายอาหาร เพราะฉะนั้น หลักเกณฑ์หรือทฤษฎีความรับผิดชอบในความเสียหายที่ต้องอาศัยความผูกพันทางสัญญาที่กฎหมายรับรองจึงเป็นอุปสรรคในการคุ้มครองผู้บริโภคที่มีใช้คู่กรณีในสัญญา ทฤษฎีทางกฎหมายที่ก่อตั้งสิทธิในการได้รับการเยียวยาฯ ใช้เมื่อมีความเสียหายเกิดขึ้น จึงไม่คำนึงถึงความสัมพันธ์ทางสัญญาแต่อย่างใด

2) ทฤษฎีความรับผิดในทางละเมิดซึ่งใช้บทสันนิษฐานความผิด (Presumption of Fault)

หลักความรับผิดในทางละเมิดมีทฤษฎีความรับผิดที่เป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปอยู่ 2 ประการ คือ หลักมีความรับผิดเมื่อมีความผิด กล่าวคือ ผู้กระทำจงใจหรือประมาทเลินเล่อก่อให้เกิดความเสียหาย และหลักความรับผิดโดยกฎหมายสันนิษฐานว่ามีความผิดแม้มิได้มีการจงใจหรือประมาทเลินเล่อ หรือที่เรียกโดยทั่วไปว่าหลักความรับผิดโดยเคร่งครัด⁶ บางกรณีก็เป็นการสันนิษฐานเด็ดขาด บางกรณีก็มีข้อยกเว้นให้มีการนำสืบหักล้างบทสันนิษฐานที่กฎหมายบัญญัติได้

หลักกฎหมายความรับผิดโดยเคร่งครัดเป็นที่ยอมรับมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีที่มีความเสียหายเกิดจากผลิตภัณฑ์ที่มีความซับซ้อนในการผลิต ผู้ใช้ได้รับความเสียหายไม่อาจพิสูจน์ถึงเหตุแห่งความเสียหายได้ว่าเป็นความผิดของผู้ใด ซึ่งในการคุ้มครองผู้บริโภคได้นำเอาหลักความรับผิดโดยเคร่งครัดมาปรับใช้ด้วย และการพิสูจน์ว่ามีความบกพร่องในการผลิตไม่อยู่ในวิสัยที่ผู้บริโภคจะพิสูจน์ได้ง่าย เพราะความสลับซับซ้อนของกรรมวิธีการผลิต

⁶ สุขุม สุภนิตย์. อ้างแล้ว. หน้า 12

⁷ สุขุม สุภนิตย์. อ้างแล้ว. หน้า 12

3) ทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายคุ้มครองผู้บริโภค

ตามหลักทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์แล้ว ภาครัฐไม่ควรแทรกแซงตลาด ยกเว้นกรณีที่มีความล้มเหลวของตลาด (Market Failure) บางประการซึ่งทำให้การแข่งขันของตลาดไม่เป็นผลดีต่อผู้บริโภคและสังคมโดยรวม ความล้มเหลวทางการตลาดที่ทำให้รัฐจำเป็นต้องคุ้มครองผู้บริโภคมี 3 ประการ ดังต่อไปนี้⁸

(1) การผูกขาดในตลาด

โดยปกติถ้าตลาดมีการแข่งขันที่สมบูรณ์ หรือตลาดที่มีผู้ซื้อและผู้ขายสินค้าชนิดเดียวกันอยู่เป็นจำนวนมาก ผู้บริโภคจะได้รับประโยชน์เนื่องจากมีการแข่งขันทางด้านราคาระหว่างผู้ขายด้วยกันเอง และการที่มีผู้ขายเป็นจำนวนมากทำให้ผู้บริโภคสามารถซื้อสินค้าได้ตามระดับความพอใจสูงสุดของตนเอง

อย่างไรก็ตาม ถ้าตลาดมีการผูกขาดเกิดขึ้นหรือกรณีที่ผู้ประกอบการรายใดรายหนึ่งมีอำนาจผูกขาดตลาด ซึ่งหมายถึงมีผู้ซื้อจำนวนมากแต่กลับมีผู้ประกอบการเพียงรายเดียวที่ผลิตสินค้าชนิดนั้นได้ กรณีเช่นนี้ผู้ประกอบการสามารถตั้งราคาได้ตามความพอใจของตน กรณีดังกล่าวผู้ประกอบการอาจค้ากำไรเกินควร หรือตั้งราคาขายไว้สูงเกินกว่าคุณภาพของสินค้าเป็นอย่างมาก ซึ่งเป็นการเอาเปรียบผู้บริโภค รัฐจึงต้องเข้ามาควบคุมราคาหรือกำหนดอัตรากำไรสูงสุดของผู้ขาย เพื่อให้ราคาสินค้าหรือบริการเป็นธรรมต่อผู้ซื้อ

(2) ความเหลื่อมล้ำทางด้านข้อมูลข่าวสารระหว่างผู้ซื้อและผู้ขาย

ในปัจจุบันผู้ประกอบการส่วนใหญ่ใช้ระบบการผลิตที่มีการใช้เทคโนโลยีหรือกระบวนการผลิตที่มีความสลับซับซ้อน ทำให้การซื้อสินค้าหลายประเภทไม่สามารถหยั่งรู้หรือตรวจสอบคุณภาพของสินค้านั้นได้จากลักษณะทางกายภาพ การที่ผู้บริโภคไม่มีข้อมูลเกี่ยวกับสินค้าที่เพียงพอ เป็นเหตุให้เกิดการเอาเปรียบจากผู้ประกอบการได้ เช่น การขายสินค้าที่ไม่ได้มาตรฐาน หรือสินค้ามีปริมาณที่น้อยกว่าที่ระบุไว้ แม้เรื่องการให้บริการสินเชื่อส่วนบุคคลเอง รัฐจึงมีหน้าที่ให้ผู้ขายหรือผู้ประกอบการกำหนดรายละเอียดที่ต้องระบุไว้ในฉลากและตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลที่ใช้ในการโฆษณาสินค้าหรือบริการ

(3) การควบคุมดูแลด้านความปลอดภัยและสุขภาพของผู้บริโภค

คุณภาพและมาตรฐานสินค้าบางประเภท โดยเฉพาะสินค้าประเภทอาหารและยามีนัยสำคัญต่อความปลอดภัยและสุขภาพของผู้บริโภค เนื่องจากผู้บริโภคไม่สามารถทราบได้ว่าการบริโภคสินค้าเหล่านี้มีความปลอดภัยหรือไม่ รัฐจึงต้องกำหนดคุณภาพหรือมาตรฐานขั้นต่ำของสินค้า และควบคุมดูแลให้สินค้าที่ผลิตและวางขายมีคุณภาพและมาตรฐานตามที่กำหนดไว้

⁸เดือนเด่น นิคมบริรักษ์ และสุธีร์ ศุภนิตย์.(2541). *การคุ้มครองผู้บริโภค*. ฝ่ายการวิจัยเศรษฐกิจรายสาขา สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาแห่งประเทศไทย กระทรวงพาณิชย์.หน้า 1-2

2.2 สินเชื่อส่วนบุคคล

สินเชื่อในภาษาอังกฤษ คือ เครดิต (Credit) มาจากคำว่า Credo ในภาษาละติน มีความหมายว่า “ข้าพเจ้าไว้ใจ” ส่วนความหมายในทางการประกอบธุรกิจ คือ การได้มาในปัจจุบันซึ่งสิ่งของที่มีมูลค่า โดยมีสัญญาที่จะคืนสิ่งของที่มีมูลค่าเท่ากันในอนาคตเป็นการแลกเปลี่ยน สินเชื่อกับเครดิตมีความแตกต่างกันเล็กน้อย สินเชื่อมองได้ทั้งทางด้านลูกหนี้และเจ้าหนี้ แต่เครดิตมีความหมายแคบกว่า โดยมองเฉพาะด้านของเจ้าหนี้เท่านั้น ส่วนทางฝ่ายลูกหนี้จะเรียกว่าหนี้สิน แต่มีสิ่งที่เหมือนกันคือ การที่ลูกหนี้มีพันธะที่ต้องจ่ายเงิน หรือให้สิ่งของที่มีมูลค่าคืนในอนาคต⁹

2.2.1 แหล่งที่มาของสินเชื่อ

สามารถแบ่งประเภทของสินเชื่อตามแหล่งที่มาได้ 3 ประเภท

1. สินเชื่อส่วนตัว แหล่งที่มาของสินเชื่อประเภทนี้ได้มาจากบุคคลธรรมดาต่างๆ ไป ไม่เกี่ยวกับการประกอบธุรกิจ ผู้ให้สินเชือมักจะมีเงินส่วนเกิน และต้องการนำไปหาดอกเบี้ย
2. สินเชื่อการพาณิชย์ ผู้ให้สินเชื่อประเภทนี้คือ ธุรกิจต่างๆ โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อการขายสินค้าของตนเอง เช่น เป็นสินเชื่อที่ผู้ประกอบการให้แก่ผู้บริโภคโดยตรง
3. สินเชื่อการเงิน คือ สินเชื่อที่ให้โดยสถาบันซึ่งประกอบธุรกิจการเงินเป็นหลัก เช่น ธนาคารพาณิชย์ บริษัทเงินทุน

นอกจากนี้สามารถแบ่งสินเชื่อตามการใช้บริการได้ 3 ประเภท ด้วยกันคือ

- 1) สินเชื่อเพื่อการอุปโภคบริโภค
- 2) สินเชื่อเพื่อภาครัฐบาล
- 3) สินเชื่อเพื่อธุรกิจ

สินเชื่อเพื่อการอุปโภคบริโภคเป็นความต้องการใช้บริการผู้กู้ประสงค์ที่จะขอสินเชื่อเพื่อนำไปใช้จ่ายซื้อสินค้าและบริการ ไม่ได้นำไปประกอบธุรกิจใดๆ สินเชื่อประเภทนี้ไม่ได้มีส่วนช่วยเสริมสร้างความสามารถในการชดใช้หนี้สินและเป็นส่วนสำคัญในระบบ เนื่องจากการใช้คืนสินเชื่อจะต้องมาจากรายได้ในอนาคตของผู้บริโภค จึงเป็นการช่วยให้ผู้กู้สามารถเลือกกระจายการบริโภคของเขาในช่วงระยะเวลาต่างๆ ด้วยรายได้ในปัจจุบัน และรายได้ในอนาคตของเขา เช่น การซื้อผ่อนเครื่องใช้ไฟฟ้า

⁹ ลาวัลย์ อุดมวัฒน์ทวี. (2543). เอกสารการสอนชุดวิชา ทฤษฎีและนโยบายการเงิน หน่วยที่ 1-8 สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์.

2.2.2 ระบบสินเชื่อส่วนบุคคล

สินเชื่อในประเทศไทย มีระบบการให้สินเชื่อ 2 ทาง คือการให้สินเชื่อทางตรงและการให้สินเชื่อทางอ้อม สินเชื่อทางตรง เป็นสินเชื่อที่ผู้ให้กู้ที่แท้จริงให้แก่ผู้กู้ตัวจริง ทั้งผู้กู้และผู้ให้กู้ไม่ได้ประกอบธุรกิจการเงิน ซึ่งจะมีทั้งเงินที่ผู้กู้ในระบบและนอกระบบ ส่วนการให้สินเชื่อทางอ้อม คือ สินเชื่อที่กระทำผ่านสถาบันการเงินหรือธุรกิจการเงิน ผู้ให้กู้ที่แท้จริงจะให้สินเชื่อแก่สถาบันการเงิน หรือผู้ประกอบการการเงิน นำเงินที่ระดมมาได้มาปล่อยสินเชื่อ พบว่าระบบเศรษฐกิจภาคครัวเรือนในประเทศไทยโดยรวมเป็นภาคที่มีรายได้มากกว่ารายจ่าย และเป็นภาคที่ใช้บริการสินเชื่อทั้งทางตรงและทางอ้อม¹⁰ เงินกู้ที่สถาบันการเงินให้สินเชื่อแก่ผู้จัดแบ่งตามประเภทเงินลงทุนซึ่งแยกเป็น 2 ประเภท¹¹ คือ เงินกู้ไปลงทุนในสินทรัพย์หมุนเวียน ได้แก่ การเอาเงินกู้ไปซื้อวัตถุดิบมาผลิตเป็นสินค้าแล้วนำออกขาย ได้เป็นลูกหนี้การค้า หลังจากนั้นรอครบกำหนดเครดิต จะได้เป็นเงินสดกลับมา เป็นลักษณะการใช้เงินกู้ลงทุนในสินทรัพย์หมุนเวียน เช่น การนำเงินกู้ไปซื้อสินค้ามาขายแบบมีเครดิต ได้ลูกหนี้การค้าและรอเก็บเงินจนได้เงินสดกลับมา จึงจะนำไปคืนชำระหนี้ให้ธนาคาร ผู้กู้จะได้เงินส่วนต่างที่เหลือจากการชำระหนี้ให้ธนาคารเป็นกำไรสำหรับหมุนเวียนในกิจการ สามารถใช้เป็นเงินลงทุนแทนการกู้เงิน ดังนั้น การกู้เงินมาลงทุนในสินทรัพย์หมุนเวียน หากสามารถทำกำไรได้ร้อยละ 10 ถึง 20 ของยอดขาย คาดว่ากำไรที่เกิดขึ้นสามารถนำไปทดแทนเงินกู้ได้จนครบจำนวนเงินกู้ อีกประเภทหนึ่ง คือ เงินกู้ไปลงทุนในสินทรัพย์ถาวร เช่น การลงทุนซื้อที่ดิน สร้างสิ่งปลูกสร้างถาวร ซื้อเครื่องจักร ซื้อวัสดุอุปกรณ์ จะเป็นการนำเงินกู้ไปลงทุนในทรัพย์สินที่มีค่าเสื่อมราคา ซึ่งเมื่อลงทุนในทรัพย์สินถาวรจะแปลงเป็นเงินสดกลับมาได้เมื่อนำทรัพย์สินถาวรออกขาย เงินกู้ประเภทนี้ธนาคารจะให้กู้มีระยะเวลาเกิน 1 ปี ซึ่งระยะเวลาชำระคืนจะเป็นงวดๆ ไม่เป็นการชำระคืนอย่างกรณีการกู้เงินไปลงทุนในสินทรัพย์หมุนเวียน เช่น การกู้เพื่อซื้อที่ดินระยะเวลา 10 ปี จะต้องผ่อนธนาคารไปเรื่อยๆ ทุกงวดจนครบ 10 ปี หรือกู้เพื่อซื้อรถยนต์ 4 ปี อัตราดอกเบี้ยร้อยละ 4 ต่อปี จะต้องผ่อนชำระหนี้ไปเป็นเวลา 48 เดือน

2.2.3 ผู้ประกอบธุรกิจสินเชื่อ

ผู้ประกอบธุรกิจมีทั้งสถาบันการเงินที่เป็นหน่วยงานของรัฐบาล หน่วยงานเอกชน และสถาบันการเงินที่ไม่ใช่ธนาคาร ซึ่งส่วนใหญ่มักจะเรียกว่าสถาบันการเงิน ซึ่งหมายถึงหน่วยงานของรัฐบาลหรือเอกชนที่มีกิจกรรมในการที่จะนำเงินจากผู้ออมหรือผู้ที่ให้กู้ยืม ไปสู่ผู้ลงทุนหรือผู้ที่ต้องการกู้ยืม สถาบันการเงินจึงแบ่งเป็นสองกลุ่ม คือ สถาบันการเงินในระบบ เป็นสถาบันที่จัดตั้งขึ้นอย่างเป็นทางการ มีกฎหมายควบคุมการดำเนินการ และสถาบันการเงินนอกระบบ เป็นสถาบันที่เกิดขึ้นเองโดยเป็นการช่วยเหลือให้กู้ยืม

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 107

¹¹ ชาย กิตติคุณากรณ์. (2548). *กู้เงินได้ใน 30 วัน*. กรุงเทพมหานคร : ส.เอเชียเพรส. หน้า 198-200

ในระหว่างผู้คนที่รู้จักกันดีกัน ไม่มีการจัดตั้งเป็นทางการ โดยกลุ่มผู้ประกอบการให้สินเชื่อในประเทศไทยแบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ

1. สถาบันการเงินที่มีกฎหมายรองรับ มี 13 สถาบัน คือ ธนาคารพาณิชย์ บริษัทเงินทุน บริษัทประกันชีวิต สหกรณ์การเกษตร สหกรณ์ออมทรัพย์ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร บริษัทเครดิตฟองซิเอร์ ธนาคารออมสิน บริษัทเงินทุนอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย ธนาคารอาคารสงเคราะห์ สำนักงานธนกิจอุตสาหกรรมขนาดย่อม โรงรับจำนำ กองทุนเพื่อผลประโยชน์ของลูกจ้าง

2. สถาบันการเงินที่ไม่ใช่ธนาคารพาณิชย์ (Non-Bank Financial Institutions)¹² เป็นสถาบันการเงินที่มีความสำคัญในการรวบรวมเงินออมและกระจายเงินลงทุน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่มีหมุนเวียนอยู่ในธุรกิจการเงิน เป็นสถาบันการออมและสถาบันในการให้เครดิตซึ่งระดมเงินทุนส่วนใหญ่โดยวิธีการรับฝากเงินหรือการขายหลักทรัพย์ทางอ้อม สถาบันการออมจึงเป็นสถาบันที่ทำหน้าที่เป็นตัวกลางทางการเงิน เช่น บริษัทเงินทุน ธนาคารออมสิน เป็นต้น และเป็นสถาบันที่ทำหน้าที่ให้กู้ยืม คือ สถาบันการให้เครดิตที่ได้เงินส่วนใหญ่มาจากเงินทุนของเจ้าของเงิน จากการกู้ยืมจากสถาบันการเงินทั้งภายในประเทศและภายนอกประเทศ อีกทั้งยังเป็นสถาบันที่ทำหน้าที่ให้ความสะดวกในการติดต่อทางการเงิน เช่น ตลาดหลักทรัพย์

สถาบันการเงินที่ไม่ใช่ธนาคารพาณิชย์มีหน้าที่หลายอย่าง คือ เป็นแหล่งกลางการเงินที่ผู้กู้และผู้ให้กู้สามารถสนองความต้องการต่อกันได้ แม้จะไม่ใช่รู้จักกันมาก่อน สถาบันการเงินจะทำหน้าที่ระดมเงินออมและนำเงินออมออกมาให้กู้ โดยสถาบันจะหาแหล่งเงินมาให้ผู้บริโภครู้ได้ตามความต้องการ อีกทั้งเป็นการจัดสภาพคล่องให้แก่ผู้บริโภค ซึ่งการทำหน้าที่ของสถาบันการเงินที่ไม่ใช่ธนาคารพาณิชย์ก่อให้เกิดประโยชน์ทางเศรษฐกิจ เช่น การช่วยให้เงินออมถูกนำไปลงทุนได้มากยิ่งขึ้น การลงทุนเป็นการช่วยเพิ่มมูลค่าผลผลิต รายได้ การจ้างงาน และช่วยให้มีการใช้เงินทุนอย่างมีประสิทธิภาพ เป็นไปตามหลักการลงทุนเป็นประโยชน์แก่การผลิตและเศรษฐกิจ อีกทั้งช่วยให้มีการแข่งขันในตลาดการเงินมากยิ่งขึ้น โดยหลักแล้วจะเป็นการลดโอกาสที่ผู้กู้จะถูกเอาเปรียบในการเรียกดอกเบี้ยเกินความจำเป็น ส่งผลให้เกิดการส่งเสริมการลงทุนเพิ่มรายได้มากขึ้น ชนิดของสถาบันการเงินที่ไม่ใช่ธนาคารพาณิชย์ในประเทศไทย มีดังนี้คือ บริษัทเงินทุน บริษัทประกันชีวิต สหกรณ์การเกษตร สหกรณ์ออมทรัพย์ โรงรับจำนำ บริษัทเครดิตฟองซิเอร์ ธนาคารออมสิน ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร บริษัทเงินทุนอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย สำนักงานธนกิจอุตสาหกรรมขนาดย่อม ธนาคารอาคารสงเคราะห์ และกองทุนเพื่อผลประโยชน์ของลูกจ้าง

¹² สุรวิทย์ บุญนาค และวณิ น้อยเกียรติกุล. *การเงินและการธนาคาร*. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช. หน้า 162-163

2.2.4 ลักษณะของสินเชื่อ

การจำแนกประเภทจะช่วยให้เข้าใจลักษณะของสินเชื่อเป็นหมวดหมู่ดียิ่งขึ้น ซึ่งอาจจำแนกได้ คือ จำแนกตามลักษณะของผู้ใช้สินเชื่อ หรือจำแนกตามลักษณะของรูปแบบการให้บริการ หรือจำแนกตามลักษณะของการชำระคืน หรือจำแนกตามลักษณะของแหล่งสินเชื่อ หรือจำแนกตามลักษณะของระยะเวลาการให้สินเชื่อ หรือจำแนกตามวัตถุประสงค์ของการนำไปใช้ หรือจำแนกตามลักษณะของหลักประกัน หรือจำแนกตามลักษณะของการเกิดรายการสินเชื่อ สถาบันการเงินให้สินเชื่อแก่ผู้กู้ในระบบเศรษฐกิจภาคครัวเรือนมีอยู่ 3 ประการ ดังนี้

1. สินเชื่อเพื่อการบริโภค

สินเชื่อเพื่อการบริโภค หมายถึง สินเชื่อที่ให้แก่นบุคคลไม่ว่าจะเป็นการให้กู้ยืมเงินสด การขายสินค้าหรือบริการ เป็นการอำนวยความสะดวกเพื่อให้ได้มาซึ่งการบริโภค ส่วนในด้านผู้บริโภคสามารถขอสินเชื่อเพื่อให้ได้มาซึ่งสินค้าหรือบริการ หรือกู้ยืมเพื่อนำไปบริโภคตามความต้องการ โดยมีสัญญาว่าจะจ่ายคืนให้ในจำนวนที่เท่ากันในอนาคต มูลเหตุกระตุ้นและแรงจูงใจให้เกิดความต้องการสินเชื่อก็เพื่อตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคเอง ซึ่งพอจะสรุปมูลเหตุจูงใจให้ใช้สินเชื่อเพื่อการบริโภคคือ การต้องการความสะดวกสบายของผู้บริโภค เนื่องจากการมีสินเชื่อทำให้ผู้บริโภคไม่ต้องถือเงินสดจำนวนมาก ผู้ซื้อสามารถสั่งซื้อได้ทางโทรศัพท์ ผู้ซื้อสามารถใช้บริการได้ก่อน โดยมีต้องชำระเป็นเงินสดทันที ผู้ซื้อจึงได้รับความสะดวกสบาย อาจรวมบัญชีไว้จ่ายครั้งเดียวในวันครบกำหนดสัญญา หรืออาจแบ่งชำระบางส่วนได้นอกจากนั้นยังเป็นการยกระดับการดำรงชีวิต โดยผู้บริโภคสามารถผ่อนจ่ายสินค้านำราคาแพงซึ่งมีความจำเป็นในชีวิตประจำวัน หรือจ่ายค่ารักษาพยาบาล ค่าการศึกษาได้ ซึ่งการจ่ายเงินสดและจ่ายเพียงครั้งเดียว ทำให้ผู้บริโภครายได้ต่ำไม่สามารถรองรับและปรับเปลี่ยนการดำรงชีวิตได้ หรืออาจเป็นเพราะความจำเป็นบังคับเนื่องจากผู้ที่มีรายได้ต่ำ หรือจะได้ค่าแรงเป็นงวดและได้รับชำระไม่ตรงกำหนดระยะเวลา แต่มีความจำเป็นต้องการเงินทุน เช่น มีอุบัติเหตุ เจ็บป่วย สินเชื่อเพื่อผู้บริโภคจะสามารถรองรับแก้ปัญหาได้ในเวลาฉุกเฉิน

2. สินเชื่อค้าปลีก

สินเชื่อค้าปลีก มีต้นกำเนิดครั้งแรกมาจากสหรัฐอเมริกา เป็นการให้สินเชื่อแก่ชาวนา ต่อมาได้กระจายไปในสินค้าทุกประเภท โดยเฉพาะสิ่งของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน ทำให้การใช้จ่ายด้วยเงินสดมีความจำเป็นน้อยลง

3. สินเชื่อส่วนบุคคล

สินเชื่อส่วนบุคคล¹³ คือ สินเชื่อที่ให้กู้ยืมเงินสดเป็นจำนวนในแต่ละครั้งแก่บุคคลเพื่อนำไปใช้จ่ายในการอุปโภคบริโภค สินเชื่อส่วนบุคคลจึงเป็นการกู้ยืมเงินสดซึ่งผู้กู้สามารถขอสินเชื่อได้ทันที โดยไม่ต้องมีขั้นตอนมากมายนัก สินเชื่อประเภทนี้มักจะถูกใช้ในเวลามีความจำเป็นกรณีฉุกเฉิน ซึ่งมีกลุ่มคนบางส่วนที่มีฐานะทางการเงินไม่ได้มาตรฐานของธนาคารพาณิชย์ที่จดทะเบียนตามกฎหมาย จึงไม่มีโอกาสได้ครอบครองบัตรเครดิตเพื่อขอสินเชื่อบัตรเครดิต ทำให้สินเชื่อเงินสดเป็นที่ต้องการและเป็นสิ่งสำคัญต่อผู้กู้ที่สามารถนำเงินสดไปจับจ่ายใช้สอยในการครองชีพ หรือซื้อสินค้าและบริการเพื่อการดำรงชีวิตประจำวัน หรือใช้จ่ายเวลาฉุกเฉิน ประสบอุบัติเหตุ หรือจะไปเพื่อซื้อสินค้าหรือบริการแบบผ่อนส่ง จำนวนเงินสดที่กู้ยืมไปจะแตกต่างกันไปตามความจำเป็นและลักษณะการใช้จ่ายของแต่ละบุคคล ซึ่งวิธีการกู้ยืมส่วนมากจะเป็นแบบที่ไม่มีหลักประกัน สำหรับการกู้ยืมเงินสดแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

1) การกู้ยืมระยะสั้น โดยส่วนใหญ่เป็นความจำเป็นที่จะนำไปใช้ในครอบครัวเพื่อจ่ายค่าการศึกษาเลี้ยงดูบุตร ซึ่งจำนวนเงินกู้จะไม่สูงนัก และระยะเวลาการผ่อนชำระก็จะไม่เกิน 1 ปี แหล่งเงินกู้ส่วนใหญ่ที่พบว่ามีปัญหาในปัจจุบัน ได้แก่สถาบันการเงินที่ไม่ใช่ธนาคาร โดยผู้ประกอบการให้กู้ลักษณะนี้จะมีกระบวนการกู้ยืมจนถึงกระบวนการอนุมัติสินเชื่อที่ไม่ยุ่งยาก อาจมีหลักประกันหรือไม่มีหลักประกันก็ได้ วิธีการชำระหนี้คืน มีทั้งการชำระทั้งหมดครั้งเดียว หรือผ่อนส่งเป็นงวดๆ โดยอัตราดอกเบี้ยจะแตกต่างกันขึ้นอยู่กับแหล่งที่ขอกู้ ส่วนมากอัตราดอกเบี้ยจะต่ำกว่าการกู้ยืมระยะยาว แต่ส่วนใหญ่จะมีอัตราดอกเบี้ยที่สูงกว่าการกู้ยืมจากธนาคารหรือสถาบันการเงินที่อยู่ภายใต้การควบคุมของกฎหมาย

2) การกู้ยืมระยะยาว ซึ่งอาจมีได้ในความต้องการหลากหลายรูปแบบ เช่น มีวัตถุประสงค์เพื่อซ่อมแซมที่อยู่อาศัย ซื้อสินค้าจำเป็นเพื่อการดำรงชีวิต ซึ่งหากกู้ระยะยาวเกิน 1 ปี ส่วนใหญ่จะเป็นการกู้ที่มีหลักประกัน แหล่งของสินเชื่อประเภทนี้มีทั้งธนาคารพาณิชย์ สถาบันการเงินและผู้ประกอบการอื่นนอกจากสถาบันการเงิน

2.2.5 สินเชื่อส่วนบุคคล

สินเชื่อบุคคลในประเทศไทย เป็นการให้บริการสินเชื่อแก่บุคคลธรรมดา เพื่อนำไปใช้จ่ายตามความประสงค์ของลูกค้า มีการกำหนดวงเงิน ระยะเวลาผ่อนชำระ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นระยะสั้น โดยผู้ใช้

¹³ ภาณินี กิจพ่อค้า. (2532). *เอกสารการสอนชุดวิชา การบริหารสินเชื่อ หน่วยที่ 1-7 สาขาวิทยาการจัดการ*. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. หน้า 83

สินเชื่อส่วนบุคคลจะต้องยื่นความประสงค์ในการขอสินเชื่อส่วนบุคคลพร้อมเอกสารแก่บริษัท เพื่อให้บริษัทใช้ประกอบคำขออนุมัติสินเชื่อส่วนบุคคล หลังจากที่ผู้ขอสินเชื่อส่วนบุคคลได้รับอนุมัติสินเชื่อแล้ว ผู้ขอสินเชื่อส่วนบุคคลจะได้รับเงินสดจากบริษัท และผู้ขอสินเชื่อส่วนบุคคลจะต้องชำระเงินตามเงื่อนไขในสัญญาสินเชื่อส่วนบุคคลเป็นรายงวดจนกว่าจะชำระครบตามสัญญา โดยทั่วไปสถาบันการเงินที่ไม่ใช่ธนาคารจะกำหนดรูปแบบการให้สินเชื่อและการให้บริการส่วนบุคคลแบ่งออกตามชนิดสินค้าบริการ และเงินสด

สินเชื่อที่เกี่ยวกับสินค้าและบริการ หมายถึง การซื้อสินค้าหรือบริการ โดยมีได้มีการชำระเป็นเงินสดในทันทีที่ได้รับสินค้าหรือบริการ แต่ได้มีการตกลงหรือสัญญาที่จะชำระหนี้ไว้ในอนาคตในรูปของเงินเชื่อ ส่วนสินเชื่อจากเงินสดนั้นหมายถึง การกู้ยืมเงินสด โดยให้ผู้กู้เงินไปใช้จ่ายตามความต้องการของผู้กู้ เช่น การศึกษา การท่องเที่ยว การรักษาพยาบาล หรือการใช้จ่ายฉุกเฉินตามความจำเป็น

สถาบันการเงินทั้งที่เป็นธนาคารและผู้ประกอบธุรกิจที่ไม่ใช่ธนาคาร ต้องการให้บริการสินเชื่อเงินสด เนื่องจากเงินที่นำมาลงทุนให้กู้เป็นเงินจำนวนไม่มาก ลูกค้ำมีความต้องการสูงและได้ดอกเบี้ยสูง โดยเฉพาะในการให้กู้ยืมเงินสดทันที ในกรณีผู้กู้ต้องการกู้แบบฉุกเฉิน เดิมการให้บริการสินเชื่อส่วนบุคคลจะเริ่มจากการให้บริการสินเชื่อส่วนบุคคลแก่ลูกค้ำที่ทำสัญญาเช่าซื้อกับบริษัทและยังไม่หมดอายุสัญญา โดยจะต้องเป็นลูกค้ำชั้นดีและมีประวัติการชำระเงินค่างวดเช่าซื้อตามเงื่อนไขอย่างสม่ำเสมอ มีความสามารถในการชำระเงินค่างวดให้แก่บริษัท ไม่มีประวัติเสียทางการเงิน รวมทั้งต้องมีมูลค่าหลักประกันที่เพียงพอ โดยบริษัทจะคัดเลือกลูกค้ำกลุ่มดังกล่าวจากระบบฐานข้อมูลลูกค้ำของบริษัทเพื่อเสนอบริการสินเชื่อส่วนบุคคล แต่ต่อมามีผู้ประกอบการเป็นบริษัทที่เริ่มให้บริการในตลาดสินเชื่อส่วนบุคคลที่ไม่ใช่ธนาคารพาณิชย์ หรือที่เรียกว่าสถาบันการเงินที่ไม่ใช่ธนาคาร (Non-Bank) อย่างเช่น บริษัทที่ใช้ชื่อในการให้สินเชื่อเงินสดแก่ผู้กู้ว่า “อีซี่บาย” ของบริษัทสยามเอแอนด์ซี และ “ควิกแคช” ของบริษัทอีแคปิตอล (ประเทศไทย) ซึ่งให้ความสนใจในการปล่อยสินเชื่อเงินสดอย่างจริงจัง เมื่อการแข่งขันการให้บริการสินเชื่อส่วนบุคคลโดยเฉพาะของบรรดาสถาบันการเงินที่ไม่ใช่ธนาคารพาณิชย์ทวีความร้อนแรงต่อเนื่อง โดยพิจารณาได้จากที่แต่ละสถาบันจะมีจุดขายแปลกใหม่ และมีกลยุทธ์การตลาดไม่ซ้ำกัน โดยข้อเสนอที่ให้ลูกค้ำมีข้อความจูงใจที่สามารถพบเห็นได้โดยทั่วไปตามสื่อโฆษณา และต่อมาบริษัท แคปิตอล โอเค จำกัด ได้เปิดดำเนินกิจการใหม่ในวงการให้สินเชื่อส่วนบุคคลในฐานะที่เป็นสถาบันการเงินที่ไม่ใช่ธนาคารพาณิชย์ เป็นผู้ให้กู้ที่มีเงินทุนหมุนเวียนมากในการปล่อยสินเชื่อ โดยมีกลุ่มที่ร่วม

ลงทุนคือ “กลุ่มชินคอร์ปอเรชั่น” แต่อย่างไรก็ตาม สินเชื่อส่วนบุคคลยังเป็นธุรกิจที่ตอบสนองความต้องการของลูกค้านี้ได้มากและเป็นธุรกิจให้สินเชื่อที่ได้รับความนิยมจากประชาชนในระดับที่สูงขึ้นเรื่อย ๆ¹⁴

นอกจากนี้ผู้ประกอบการธุรกิจให้สินเชื่อส่วนบุคคลหลายแห่ง นิยมจัดระบบผ่อนชำระแบบเป็นงวดให้ผู้กู้หรือเรียกว่า การจัดไฟแนนซ์ (Finance) เช่น ผู้ประกอบการธุรกิจให้สินเชื่อส่วนบุคคลแห่งหนึ่ง เรียกกระบวนการให้ไฟแนนซ์ของตนเองว่า คอร์ทส เรดดี ไฟแนนซ์ โดยคิดดอกเบี้ยอัตราร้อยละ 2.29 ต่อเดือนหรือร้อยละ 27.48 ต่อปี โดยเอกสารที่ใช้ในการสมัครมีเพียงแค่สำเนาบัตรประชาชน สำเนาทะเบียนบ้าน ใบรับรองเงินเดือนที่มีอายุไม่เกิน 30 วันและสำเนาสมุดบัญชีธนาคารย้อนหลัง 3 เดือน สามารถขอกู้ได้โดยไม่ต้องมีบุคคลค้ำประกัน แต่ต้องเซ็นสัญญาที่มีข้อความแนบในลักษณะที่ว่าขอมอบอำนาจให้บริษัทในการได้มาและตรวจสอบข้อมูลใดๆ ตามที่บริษัทเห็นสมควร และมอบอำนาจให้บริษัทในการเปิดเผยข้อมูลใดๆ เกี่ยวกับบัญชีสินเชื่อของตนต่อศูนย์ข้อมูลเครดิตใดๆ หรือบุคคลที่สามเพื่อดำเนินการเกี่ยวกับคำขอหรือการรักษาบัญชีสินเชื่อของตน อีกทั้งต้องตกลงผูกพันข้อตกลงและเงื่อนไขของบริษัท ซึ่งบริษัทอาจเปลี่ยนแปลงแก้ไขเป็นครั้งคราว และถือว่าผู้กู้ตกลงยอมรับเงื่อนไขของบริษัทแต่บริษัทอาจปฏิเสธคำขอของผู้กู้ได้โดยไม่ต้องแจ้งเหตุผลได้ โดยผู้กู้ยอมรับตกลงรับผิดชอบในความรับผิดชอบทั้งหลาย ซึ่งรวมทั้งเงินส่วนเพิ่มซึ่งอาจเกิดขึ้นจากการใช้สินเชื่อกับบริษัท

การคิดดอกเบี้ย ค่าบริการ ข้อตกลงในสัญญาขอสินเชื่อ พบว่าผู้ประกอบการให้สินเชื่อที่ไม่ใช่ธนาคาร (Non-Bank) มีรายได้หลักที่ได้รับทั้งหลายจากค่าธรรมเนียมการกู้ ค่าธรรมเนียมการใช้วงเงินรายเดือน ดอกเบี้ย ค่าใช้จ่ายเพิ่ม โดยเฉพาะกรณีลูกหนี้ขอปิดยอดการผ่อนชำระหรือที่เรียกว่าการเคลียร์หนี้ทั้งก่อนก่อนกำหนดและเงินค่าปรับเมื่อผิดนัดชำระ อย่างไรก็ตามสินเชื่อส่วนบุคคลมีข้อดีสำหรับผู้บริโภคในการขอสินเชื่อส่วนบุคคลประเภทเงินสด คือ การให้เงินกู้เงินด่วนที่กลายเป็นสินเชื่อในระบบมากขึ้นสำหรับผู้ที่ต้องการกู้เงินในระบบไม่ต้องกู้เงินนอกระบบอีกต่อไป อีกทั้งผู้กู้ได้รับความสะดวกรวดเร็วในการขอใช้บริการ ลูกค้านี้เพียงโทรศัพท์หาสถาบันการเงินที่ให้บริการการกู้เงินด่วน และเขียนคำขอกู้ตามจำนวนที่ต้องการใช้เงิน จะได้รับบริการในการอนุมัติในเวลาอันรวดเร็ว โดยเฉพาะในปัจจุบันมีแหล่งเงินที่สถาบันการเงินที่ไม่ใช่ธนาคารได้ให้บริการกู้เงินมากมาย ผู้กู้สามารถขอเงินสดฉุกเฉินได้ไม่ยากนักจากแหล่งเงินทุน จึงสะดวกสำหรับผู้ที่จะขอสินเชื่อส่วนบุคคล โดยเฉพาะผู้ที่อาจมีปัญหาด้านการเงิน ไม่อยากมีภาระยุ่งยากกับการเตรียมเอกสาร เมื่อไปที่สถาบันการเงินที่ไม่ใช่ธนาคาร สามารถรอการอนุมัติและรับเงินสดกลับบ้านไปทันที โดยเฉพาะลูกค้านี้ที่มีเครดิตกับสถาบันการเงินเป็นลูกค้าเดิมอยู่แล้วหรือเคยถือบัตร

¹⁴ อัจฉรา สีหามู. (2548). *ปัญหาทางกฎหมายเกี่ยวกับการประกอบธุรกิจการให้สินเชื่อส่วนบุคคล*. การศึกษาอิสระ นิติศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยรามคำแหง. หน้า 38-39

เครดิต เช่น บัตร VISA บัตร MASTER CARD ที่เป็นบัตรหลัก หรือบัตรผ่อนสินค้าตัวใดก็ได้ สามารถขออนุมัติวงเงินสูงสุดได้ถึง 500,000 บาท ซึ่งการอนุมัติสะดวกและง่ายยิ่งขึ้นสำหรับผู้ที่เป็นสมาชิกสินเชื่อส่วนบุคคลอยู่แล้ว เช่น ถูกค่าบัตรเครดิตเก่าของสถาบันผู้ประกอบการ หรือบัตรผ่อนสินค้า เพียงใช้บัตรเครดิตประกอบบัตรประชาชนเท่านั้น หรือกรณีถือบัตรเครดิตยังไม่ถึง 4 เดือน หรือบัตรเครดิตมีอายุการใช้งานไม่ถึง 4 เดือน หลักฐานที่ต้องใช้ประกอบการอนุมัติ คือ นำใบแจ้งหนี้เดือนล่าสุดและสลิปบัตรเครดิตที่อายุยังไม่ถึง 7 วัน ส่วนผู้ที่ยังไม่มีบัตร คุณสมบัติและหลักฐานที่ต้องใช้ประกอบการขอกู้เงินสด คือ บัตรประจำตัวประชาชน สำเนาทะเบียนบ้าน ใบรับรองเงินเดือนๆ ล่าสุด ซึ่งกำหนดอัตราเงินเดือนขั้นต่ำ 7,500 บาท สมุดบัญชีธนาคารย้อนหลัง 6 เดือน เบอร์โทรศัพท์ สำหรับบุคคลที่ยังไม่มีบัตร รับประทานเฉพาะบุคคลที่ทำงานประจำเงินเดือน 7,500 บาท ขึ้นไป และรับเงินเดือนผ่านธนาคาร¹⁵

2.3 การคุ้มครองผู้บริโภคในคดีสินเชื่อส่วนบุคคล

ผู้บริโภค (Consumer) หมายถึง บุคคลหรือใครก็ตามที่กิน หรือใช้สินค้า บริการต่างๆ เพื่อสนองความต้องการของตนเอง ทั้งด้านร่างกายและทางด้านจิตใจ

การคุ้มครองผู้บริโภค (Consumer Protection) หมายถึง การป้องกัน ปกป้อง ระวัง ดูแล พิทักษ์รักษา ให้อารักขา กันไว้ไม่ให้ผู้ที่ซื้อของมาใช้ ผู้กิน ผู้เสพ ผู้ใช้สอย ผู้นำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ เกิดภัยอันตราย บาดเจ็บ หรือเกิดความเสียหาย การคุ้มครองผู้บริโภคแบ่งออกเป็น การคุ้มครองด้านผลิตภัณฑ์ สุขภาพ อนามัย ร่างกายและจิตใจของประชาชนทั่วไปให้เกิดประโยชน์ ไม่ให้เกิดภัยอันตราย บาดเจ็บ หรือเกิดความเสียหายจากการบริโภคสินค้า และการคุ้มครองด้านสาธารณสุข ได้แก่ การใช้บริการสาธารณสุข บริการในด้านการส่งเสริมสุขภาพ การป้องกันโรค การรักษาพยาบาล และการฟื้นฟูสุขภาพ

2.3.1 วัตถุประสงค์การคุ้มครองผู้บริโภค

1. ติดตามความเคลื่อนไหวของราคาสินค้าและบริการ สอดส่องพฤติกรรมของผู้ประกอบการที่จะมีผลกระทบต่อผู้บริโภค
2. ศึกษาวิเคราะห์ต้นทุน และพิจารณาความเหมาะสมของราคาสินค้าเพื่อป้องกันผู้ขายฉวยโอกาสขึ้นราคาสินค้าโดยไม่มีเหตุอันสมควร
3. กำกับดูแลให้ผู้ประกอบการทำงานตามกฎหมาย เช่น ปิดป้ายแสดงราคาจำหน่าย ห้ามกักตุนสินค้า ห้ามปฏิเสธการขายโดยไม่มีเหตุผล เป็นต้น
4. รับเรื่องร้องเรียนเกี่ยวกับราคาสินค้า ปริมาณ หรือพฤติกรรมทางการค้าที่ไม่เป็นธรรม

¹⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 42-43

5. ประชาสัมพันธ์ให้ข้อมูลข่าวสารแก่ผู้บริโภคเพื่อประกอบการตัดสินใจก่อนซื้อ ช่วยเหลือผู้มีรายได้น้อย โดยร่วมมือกับภาคเอกชนจำหน่ายสินค้าราคาถูกลงตามสถานที่ต่างๆ ตามโครงการธงฟ้า ราคาประหยัด¹⁶

2.3.2 สิทธิที่ผู้บริโภคจะได้รับการคุ้มครอง

1. สิทธิที่จะได้รับความปลอดภัยจากการใช้สินค้าและบริการ เป็นสิทธิที่เน้นในเรื่องการได้รับความปลอดภัย จากผลิตภัณฑ์และสภาวะแวดล้อมต่างๆ ซึ่งเรื่องสุขภาพและความปลอดภัยเป็นปัญหาสำคัญของผู้บริโภค จึงมีการออกกฎหมายเพื่อคุ้มครองผู้บริโภคและตั้งคณะกรรมการคุ้มครองผู้บริโภค เพื่อป้องกันไม่ให้ผู้บริโภคได้รับอันตรายจากสินค้าและบริการ องค์กรที่จัดตั้งเพื่อป้องกันสิทธิด้านความปลอดภัยของผู้บริโภคที่สำคัญมี 2 องค์กร คือ องค์กรคุ้มครองผู้บริโภคและองค์การอาหารและยา

2. สิทธิที่จะได้รับข่าวสารรวมทั้งคำพรรณนาคุณภาพที่ถูกต้อง และเพียงพอเกี่ยวกับสินค้าหรือบริการนั้นๆ ข้อมูลที่เกี่ยวกับสินค้าที่ผู้บริโภคควรได้รับ มีดังนี้

1) ราคา หมายถึง ราคาต่อหน่วยของสินค้า ซึ่งราคาผู้บริโภคไม่สามารถรู้ว่ามีผลิตภัณฑ์ชิ้นไหนดีหรือไม่ดี เพราะสินค้านั้นๆ จะแตกต่างกันที่การบรรจุหีบห่อ ปริมาณ ขนาด และมีสินค้าบางชนิดไม่ระบุราคา จึงทำให้ผู้บริโภคไม่สามารถทราบได้ว่าสินค้านั้นดีหรือไม่ และประหยัดที่สุดหรือไม่

2) ป้ายโฆษณาการ หมายถึง การให้ข่าวสารข้อมูลของสินค้าว่าเป็นอะไร บริโภคอย่างไร ใช้อย่างไร เพื่อผู้บริโภคจะได้เข้าใจรายละเอียดโดยปิดอยู่ที่บรรจุภัณฑ์ของสินค้านั้นๆ

3) รายละเอียดอายุการใช้งานของผลิตภัณฑ์ หมายถึงรายละเอียดเกี่ยวกับอายุการใช้งานของผลิตภัณฑ์ ซึ่งประกอบด้วยวัน เดือน ปี ที่ผลิต อายุการใช้งานและวันหมดอายุของผลิตภัณฑ์ โดยจะชี้แจงบนหีบห่อของผลิตภัณฑ์

4) ความจริงเกี่ยวกับสินค้าที่ช่วยสนับสนุน หมายถึง สิ่งที่แสดงให้เห็นถึงรายละเอียดได้ชัดเจนเพื่อเพิ่มความรู้ให้แก่ผู้บริโภค ผู้บริโภคจะต้องแยกข้อมูลที่ได้ออกมาและทำความเข้าใจเพื่อใช้ในการตัดสินใจ

5) รายละเอียดของสินค้า ผู้ผลิตมีการกำหนดจำนวนของรายละเอียดของสินค้านั้นให้เหมาะสม โดยผู้บริโภคจะใช้รายละเอียดของสินค้านั้นเปรียบเทียบกับสินค้าอื่นๆ เพื่อจะสามารถเลือกตัวเลือกที่ดีที่สุด และได้ประโยชน์มากที่สุด

¹⁶ พศิน มูลคำ. (2551). *มาตรการทางกฎหมายในการคุ้มครองผู้บริโภคสินค้าและบริการ* ศึกษากรณีสินค้าและบริการนอกสถาบันการเงิน. การศึกษาอิสระ นิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง. หน้า 83-86

3. สิทธิที่จะมีอิสระในการเลือกหาสินค้าหรือบริการ ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการตัดสินใจเลือกซื้อ ควรมียกประกอบดังนี้

1) ให้ความรู้เกี่ยวกับเกณฑ์ที่จะใช้ประเมินในตัวสินค้าและบริการที่ต้องใช้เทคโนโลยี ยุ่งยากซับซ้อนและให้เลือกได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2) ให้มีทักษะในการบริหารและการตัดสินใจ ในระดับนี้สามารถเทียบการศึกษาที่ให้กับมืออาชีพ

3) ให้ความรู้เกี่ยวกับองค์การธุรกิจต่างๆ รัฐบาล และการให้ความรู้ทางด้านการตลาดเพิ่มขึ้น

4) โดยการพิจารณาให้ข่าวสารข้อมูล และความรู้แก่ผู้บริโภคเกี่ยวกับตัวสินค้าและบริการ ผู้บริโภคจะนำมาใช้ประเมินให้ตรงกับความต้องการและความถูกต้องเหมาะสมที่จะเลือกซื้อสินค้าได้ต่อไป

4. สิทธิที่จะได้รับการพิจารณาและชดใช้ความเสียหาย สิทธิที่ผู้บริโภคจะได้รับการพิจารณาและชดใช้ความเสียหาย ทำได้ 3 วิธี คือ

1) การป้องกัน โดยภาครัฐและเอกชนมีการออกกฎหมายพิทักษ์ผู้บริโภคซึ่งจะเป็นกลไกในการบังคับใช้กฎหมายคุ้มครองผู้บริโภคควบคู่ไปด้วย

2) การเอากลับคืนมา การแก้ไขสิ่งที่ผิดพลาดให้กลับดังเดิมทำได้หลายวิธี เช่น แก้ไขที่ตัวสินค้าเมื่อเกิดการผิดพลาดหลังจากที่สินค้านั้นออกสู่ตลาด โดยการนำเอากลับมาแก้ไข วิธีนี้จะใช้กันมากในการแก้ไขภาพลักษณ์ของตัวสินค้า

3) การกำหนดบทลงโทษ กำหนดด้วยบทกฎหมายใช้เป็นบทลงโทษต่อผู้ผลิต โดยจะมีทั้งการปรับ ทั้งจำคุก¹⁷

2.4 หลักการดำเนินคดีผู้บริโภค

กฎหมายวิธีพิจารณาความเป็นกระบวนการที่จะทำให้สิทธิและหน้าที่ที่มีอยู่ตามกฎหมายในสวนสารบัญญัติได้รับการคุ้มครองและบังคับให้เกิดผลตามที่บัญญัติไว้ ดังนั้น กฎหมายวิธีพิจารณาความจึงมีหลักการพื้นฐานซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะดังนี้¹⁸

¹⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 86

¹⁸ ชลดา ศรีนาวา. (2554). *ปัญหากฎหมายเกี่ยวกับการดำเนินคดีผู้บริโภค : ศึกษากรณีธุรกิจซื้อขายคอมพิวเตอร์*. การศึกษาอิสระ นิติศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยรามคำแหง. หน้า 34-40

2.4.1 หลักการค้นหาความจริงแห่งคดี

ในการพิจารณาพิพากษาคดีนั้น สิ่งสำคัญที่สุดคือการได้มาซึ่งข้อเท็จจริงที่ถูกต้องตามความจริง หลักการค้นหาความจริงถือได้ว่าเป็นหัวใจของการอำนวยความยุติธรรมแก่ประชาชน ความจริงที่ได้มานั้น อาจได้มาโดยการนำเสนอของกลุ่มความ เช่น ข้อเท็จจริงที่คู่ความกล่าวอ้างในคำฟ้อง คำให้การ คำร้อง หรือคำแถลงต่างๆ หรือได้มาจากพยานเอกสาร พยานบุคคล และพยานวัตถุที่คู่ความอ้างอิง หรือได้มาจากการค้นหาความจริงของศาลเองก็ได้ บทบาทในการค้นหาความจริงของศาลจะมีมากน้อยเพียงใด ย่อมขึ้นอยู่กับประเภทคดี และระบบกฎหมายของประเทศนั้นว่าเป็นระบบจารีตประเพณี (Common Law) หรือระบบประมวลกฎหมาย (Civil Law) รวมทั้งระบบการค้นหาความจริงของประเทศนั้นว่าใช้ระบบไต่สวน (Inquisitorial System) หรือระบบกล่าวหา (Accusatorial System)¹⁹

2.4.2 หลักการฟังความทุกฝ่าย

หลักการฟังความทุกฝ่ายถือเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานที่มีการนำไปใช้บังคับในทุกประเทศ ทั้งในคดีแพ่ง คดีอาญา และคดีปกครอง หลักการนี้เป็นผลมาจากการที่รัฐต้องให้ความเคารพต่อศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ที่ถือว่าประชาชนไม่ได้เป็นเพียงวัตถุอย่างหนึ่งของคำพิพากษาของศาล แต่ยังมีฐานะของผู้ทรงสิทธิของกระบวนการพิจารณาที่ตนได้เข้ามามีส่วนร่วมด้วย คู่ความจึงควรมีโอกาสรักษาผลประโยชน์ของตนเองอย่างเต็มที่และคำพิพากษาที่ตนนั้น จะต้องเกิดขึ้นจากการเปิดเผยข้อเท็จจริงทั้งหมดที่ช่วยให้ศาลสามารถพิจารณาได้อย่างรอบด้าน ซึ่งจะเป็นไปได้ต่อเมื่อคู่ความมีโอกาสเสนอข้อกล่าวอ้าง ข้อต่อสู้ รวมทั้งความเห็นของตนที่เกี่ยวข้องกับประเด็นแห่งคดี อันจะช่วยให้ศาลสามารถค้นหาความจริงได้ในที่สุด²⁰

2.4.3 หลักการพิจารณาคดีโดยเปิดเผย

หลักการพิจารณาคดีโดยเปิดเผย หมายถึง การเปิดโอกาสให้บุคคลทั่วไปสามารถเข้าฟังการพิจารณาคดีของศาลได้ ซึ่งจะทำให้ข้อเท็จจริงต่างๆ ที่ปรากฏขึ้นในศาลมีการถ่ายทอดหรือเผยแพร่ไปยังบุคคลอื่น นอกเหนือจากผู้พิพากษาและคู่ความที่เกี่ยวข้อง หลักการนี้จึงให้หลักประกันความเที่ยงธรรมในการดำเนินกระบวนการพิจารณาของศาล เพราะเมื่อการกระทำทุกอย่างของศาลเปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายตรวจสอบได้ คู่ความย่อมได้รับหลักประกันว่าศาลจะต้องพิจารณาคดีโดยไม่เห็นแก่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ในขณะที่เดียวกันการพิจารณาคดีโดยเปิดเผยย่อมทำให้คำพิพากษาของศาลเป็นที่ยอมรับของประชาชน โดยทั่วไปยิ่งกว่าการพิจารณาลับ

ผลของการพิจารณาคดีโดยเปิดเผยก็คือ ประตู่ห้องพิจารณาต้องเปิดอยู่ตลอดระยะเวลาที่มีการพิจารณาคดีเพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนทั่วไปสามารถเข้าฟังการพิจารณาคดีได้เสมอและบุคคลทุกคนย่อมมีสิทธิเข้ามาในห้องพิจารณาได้ นอกจากนี้ศาลจะต้องยอมให้มีการเผยแพร่รายงานข้อเท็จจริงในการพิจารณา

¹⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 34

²⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 35

คดีที่ตรงความจริงด้วย แต่หลักการพิจารณาคดีโดยเปิดเผยก็มีข้อยกเว้นอยู่บ้างในคดีบางประเภท เช่นคดีที่เกี่ยวกับผู้เยาว์ หรือในกรณีที่มีความจำเป็นต้องรักษาความเป็นระเบียบเรียบร้อยในห้องพิจารณา เป็นต้น²¹

2.4.4 หลักการพิจารณาคดีโดยเร็ว

หลักการพิจารณาคดีโดยเร็ว หมายความว่า คดีควรได้รับการพิจารณาพิพากษาคดีภายในเวลาที่เหมาะสม ในคดีอาญา หลักการนี้เป็นมาตรการป้องกันมิให้ผู้ถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิดถูกควบคุมไว้เป็นระยะเวลาเกินสมควร เป็นหลักการที่ได้รับการรับรองในรัฐธรรมนูญทุกประเทศในประเทศสหรัฐอเมริกา ภายใต้บทบัญญัติรัฐธรรมนูญฉบับแก้ไขเพิ่มเติมที่ศาลมีอำนาจพิพากษายกฟ้อง หากมีความล่าช้าเกิดขึ้นในช่วงเวลาระหว่างการจับกุมและการพิจารณาโดยไม่มีเหตุผล

จะเห็นได้ว่าวิธีพิจารณาความของคดีต่างๆ จะมีรายละเอียดหรือหลักเกณฑ์บางอย่างแตกต่างกันไป เช่น หลักการในการพิจารณาคดีอาญาเป็นมาตรการป้องกันมิให้ผู้ถูกกล่าวหาถูกควบคุมไว้เป็นระยะเวลานานเกินสมควร และเป็นสิทธิของผู้ถูกกล่าวหาตั้งแต่เวลาที่ถูกฟ้องเป็นจำเลยจนถึงเวลาที่มีการพิจารณา โดยบทบัญญัตินี้ได้ถูกรับรองไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ทั้งศาลสูงแห่งสหรัฐอเมริกาได้วางหลักไว้ว่า “สิทธิที่จะได้รับการพิจารณาคดีโดยเร็วนี้เป็นเครื่องป้องกันการคุมขังที่กดขี่ และเกินสมควรก่อนการพิจารณาคดีและจะช่วยบรรเทาความวิตกกังวลและภาระของผู้ถูกกล่าวหาให้น้อยที่สุด รวมทั้งยังได้จำกัดความเป็นไปได้ในการที่จะเลี่ยงการพิจารณาให้ช้าออกไปซึ่งจะทำให้ความสามารถในการต่อสู้คดีของผู้ถูกกล่าวหาเสียไป” ขั้นตอนการพิจารณาคดีแพ่งและคดีอาญานั้นมีหลักเกณฑ์ที่ร่วมกันคือขั้นตอนการดำเนินคดีที่มีรูปแบบเป็นทางการมีการดำเนินคดีด้วยวาจาและ โดยเปิดเผยต่อสาธารณชนส่วนการดำเนินคดีปกครองนั้นยึดหลักคือความสะดวก ความรวดเร็วและความยุติธรรมคู่กรณีได้รับความสะดวกที่จะยื่นฟ้องแก้คำฟ้อง ยื่นอุทธรณ์และแก้อุทธรณ์ที่ศาลก็เพื่อความสะดวกและรวดเร็วในการพิจารณาคดีเนื่องจากเป็นคดีที่มีผลกระทบต่อประโยชน์สาธารณะ²²

2.4.5 การแสวงหาข้อเท็จจริง

ระบบการแสวงหาข้อเท็จจริงในประเทศต่างๆ ในทางทฤษฎีอาจแยกออกได้เป็น 2 ระบบ คือระบบกล่าวหา (Accusatorial System) และระบบไต่สวน (Inquisitorial System) แต่ในความเป็นจริงมีการนำกลไกของระบบหนึ่งไปใช้ในอีกระบบหนึ่งค่อนข้างมาก ทำให้เป็นเรื่องยากที่จะแบ่งแยกได้ว่าประเทศใดมีระบบการแสวงหาข้อเท็จจริงแบบกล่าวหาหรือไต่สวนระบบใดระบบหนึ่ง²³

²¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 35

²² เรื่องเดียวกัน, หน้า 36-37

²³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 37

ระบบกล่าวหา (Accusatorial System)

มีที่มาจากประเทศอังกฤษและเผยแพร่ไปยังกลุ่มประเทศที่ใช้ระบบกฎหมายคอมมอนลอว์ เช่น สหรัฐอเมริกา แคนาดา ออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ รวมทั้งกลุ่มประเทศอาณานิคมของอังกฤษ และประเทศไทย ในแถบเอเชีย หลักการของระบบกล่าวหาวิวัฒนาการมาจากหลักการพิจารณาคดีโดยให้คู่ความต่อสู้กันในสมัยโบราณ ระบบนี้วิวัฒนาการต่อมาเป็นการให้โจทก์นำพยานหลักฐานมาพิสูจน์ความผิดของจำเลยและให้จำเลยนำพยานหลักฐานมาพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของตนต่อหน้าศาลหรือคณะลูกขุน ซึ่งเป็นกลางปราศจากอคติและมีความเป็นอิสระ ระบบกล่าวหาในทางทฤษฎีอยู่บนพื้นฐานของแนวความคิดที่ว่า การให้คู่ความแต่ละฝ่ายต่างมีหน้าที่นำพยานหลักฐานมาพิสูจน์ข้อกล่าวหาและข้อโต้แย้งของตนเอง เป็นหนทางที่จะทำให้มั่นใจได้ว่าศาลจะได้ข้อเท็จจริงที่แท้จริงและเพียงพอแก่การวินิจฉัยคดี การแสวงหาข้อเท็จจริงในระบบกล่าวหา โจทก์และจำเลยจะเป็นผู้รับผิดชอบในการรวบรวมและเสนอพยานหลักฐานทั้งหมดในคดี ซึ่งเป็นการบังคับให้คู่ความต้องพยายามแสวงหาข้ออ้างหรือข้อต่อสู้ที่มีน้ำหนักอันควรรับฟังและต้องเสนอพยานหลักฐานที่เชื่อว่าจะเป็นประโยชน์แก่รูปคดีของตนมากที่สุด เพื่อให้สอดคล้องกับระบบที่ออกแบบให้ศาลมีความเป็นกลางและไม่ได้มีบทบาทในเชิงรุก กระบวนการของระบบกล่าวหาจะเคร่งครัดกับการนำเสนอพยานหลักฐานที่ต้องเป็นไปตามกฎหมายลักษณะพยานและมีกระบวนการพิจารณาที่เปิดโอกาสให้แก่คู่กรณีทุกฝ่ายอย่างเท่าเทียมกันในการเสนอพยานหลักฐาน ระบบนี้ให้ความมั่นใจว่าการพิพากษาคดีของศาลจะจำกัดเฉพาะพยานหลักฐานที่เสนอโดยคู่ความเท่านั้น ซึ่งโดยรูปแบบของระบบกล่าวหาดังกล่าวทำให้คู่ความไม่อาจหลีกเลี่ยงที่จะต้องมีความมาเป็นผู้ดำเนินคดีแทนในศาล ซึ่งหลักการสาระสำคัญของระบบกล่าวหา อาจสรุปได้ดังนี้

ศาลในระบบกล่าวหาจะเข้าไปมีบทบาทในการค้นหาความจริงน้อยมาก เพราะระบบกล่าวหาถือว่าเป็นหน้าที่ของคู่กรณีที่แสวงหาพยานมาแสดงต่อศาลด้วยตนเอง ตามหลักการที่ว่าการค้นหาความจริงในระบบกล่าวหา คู่ความเป็นผู้นำ (Party-led) มากกว่าศาลเป็นผู้นำ (Judge-led) ศาลในระบบกล่าวหาจะทำหน้าที่เหมือนกรรมการห้ามมวยคอยควบคุมให้ทั้งสองฝ่ายปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ของกฎหมาย ศาลจะเข้าไปเกี่ยวข้องก็ต่อเมื่อมีการฝ่าฝืนกฎเกณฑ์ของกฎหมาย หรือฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งหรือทั้งสองฝ่ายฝ่าฝืนหลักเกณฑ์ของกฎหมาย สำหรับในคดีแพ่งศาลจะพยายามไม่เข้าไปมีบทบาทในการแสวงหาข้อเท็จจริงเลย ส่วนคดีอาญาศาลจะเข้าไปช่วยค้นหาความจริงบ้างในบางกรณีที่เป็นอย่างยิ่งเท่านั้น เช่น การซักถามพยานเท่าที่จำเป็นเพื่อความเป็นธรรมแก่จำเลย โดยศาลจะซักถามเพื่อให้ข้อเท็จจริงชัดเจนยิ่งขึ้น และในกรณีที่คู่ความพลั้งเผลอไม่เสนอพยานหลักฐานที่เป็นข้อแพ่งชนะในคดี แม้ศาลทราบดีศาลก็จะวางตัวเป็นกลาง ไม่แนะนำหรือช่วยเหลือโดยซักถามเพิ่มเติมหรือเรียกพยานมาสืบเอง ระบบกล่าวหาเชื่อว่าการที่คู่ความต้องรับผิดชอบในการรวบรวมและเสนอพยานหลักฐานเสนอต่อศาล จะเป็นการบังคับให้คู่ความต้องละเอียดรอบคอบ ตั้งรูปคดีและถ่วงกรองพยานหลักฐานที่จะเสนอต่อศาลให้มีแต่น้ำหนักอันควรรับฟังเท่านั้น ผู้ที่มี

ความเชื่อมั่นในระบบกล่าวหายืนยันว่า ความจริงจะปรากฏออกมาภายหลังการเสนอข้อเท็จจริงอย่างแท้จริงของคู่ความทุกฝ่ายในคดี บุคคลเหล่านี้ยังได้ชี้ให้เห็นถึงจุดอ่อนของระบบไต่สวนในประเทศภาคพื้นยุโรปที่ทำให้ศาลทำหน้าที่ทั้งเป็นผู้ค้นหาความจริง ผู้รวบรวมพยานหลักฐาน ผู้ซักถามพยานและผู้วินิจฉัยคดีว่าเป็นบทบาทที่มีความขัดแย้งกันเอง และทำให้สิทธิเสรีภาพของจำเลยไม่ได้รับความคุ้มครอง โดยมีพักต้องกล่าวถึงผลที่จะเกิดขึ้นสำหรับคดีอาญา

ระบบกล่าวหาจะแยกกระบวนการก่อนการพิจารณาคดี หมายถึง การรวบรวมพยานหลักฐานเพื่อพิสูจน์ความผิดของผู้ถูกกล่าวหา กับกระบวนการพิจารณาคดี ซึ่งเป็นหน้าที่ของเจ้าพนักงานตำรวจและพนักงานอัยการ ส่วนกระบวนการพิจารณาคดีเป็นหน้าที่ของผู้พิพากษา หรือผู้พิพากษาและคณะลูกขุนในประเทศที่มีระบบลูกขุน องค์กฤษฎีกาการในระบบกล่าวหาจึงเข้าไปเกี่ยวข้องของผู้ถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิดเมื่อพนักงานอัยการยื่นฟ้องคดีต่อศาลแล้ว และไม่ได้มีส่วนร่วมในการแสวงหาหรือรวบรวมพยานหลักฐานก่อนคดีเข้าสู่การพิจารณาเพื่อให้มีความเป็นกลางอย่างแท้จริง ศาลในระบบกล่าวหาให้ความสำคัญกับหลักการได้มาซึ่งพยานหลักฐานโดยชอบก่อนข้างมาก พยานหลักฐานใดที่ได้มาโดยมิชอบ ไม่อาจนำมารับฟังเป็นพยานหลักฐานในคดีได้ ตามหลัก Exclusionary Rules of Evidence

ระบบกล่าวหาถือว่าการเคร่งครัดกับหลักการได้มาซึ่งพยานหลักฐานโดยชอบจะทำให้การพิจารณาเกิดความยุติธรรมแก่คู่ความทั้งสองฝ่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่งแก่จำเลยในคดีอาญา ในสหรัฐอเมริกา พยานหลักฐานที่ได้มาโดยฝ่าฝืนหลักการคุ้มครองสิทธิของจำเลยมีผลทำให้การสอบสวนไม่ชอบทั้งหมด แต่ในประเทศที่ใช้ระบบคอมมอนลอว์ ส่วนใหญ่การได้มาซึ่งพยานหลักฐานที่ฝ่าฝืนหลักการคุ้มครองสิทธิของจำเลยเพียงแต่มีผลทำให้ไม่อาจนำพยานหลักฐานนั้นมารับฟังในชั้นศาลเท่านั้น ภาระหน้าที่สำคัญของศาลในระบบกล่าวหาส่วนใหญ่จึงได้แก่การพิจารณาว่า พยานหลักฐานที่คู่ความนำเสนอต่อศาลนำมารับฟังเป็นพยานหลักฐานในคดีได้หรือไม่ ระบบกล่าวหาให้ความสำคัญกับการคุ้มครองสิทธิของจำเลย โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักการที่ว่า การพิจารณาคดีต้องกระทำต่อหน้าจำเลย จำเลยมีสิทธิถามค้านพยานโจทก์ (Cross examination) จำเลยมีสิทธิที่จะมีทนายความคอยช่วยเหลือในการดำเนินคดี มีสิทธินำพยานหลักฐานมาสืบหักล้างพยานหลักฐานโจทก์เพื่อพิสูจน์บริสุทธิ์อย่างเต็มที่

ระบบกล่าวหาให้ความสำคัญกับหลักวาจา (Principle of orality) หมายความว่า การพิจารณาคดีต้องการทำด้วยวาจาและโดยเปิดเผยในศาล พยานในชั้นศาลต้องมาเบิกความต่อหน้าศาล หรือข้อเท็จจริงบางอย่างที่อยู่ในพยานเอกสารต้องนำมาอ่านหรือแถลงในศาลเพื่อให้เข้าใจกันทุกฝ่าย หลักการนี้ตรงข้ามกับหลักลายลักษณ์อักษร ซึ่งศาลจะพิจารณาจากข้อความที่เขียนไว้เท่านั้น และเฉพาะสิ่งที่ได้กระทำด้วยวาจาในศาลเท่านั้นที่จะขึ้นมาวินิจฉัยคดีได้ ศาลจะนำข้อเท็จจริงที่ไม่ได้เข้ามาสู่การพิจารณาคดีโดยชอบมาวินิจฉัยคดีนั้นไม่ได้ แม้จะเป็นข้อเท็จจริงที่ทุกคนทราบดี และแม้จำเลยเองจะได้ยินยอมให้หยิบยกขึ้นวินิจฉัยได้ก็ตาม

ทนายความมีบทบาทค่อนข้างมากในระบบนี้ เพราะเป็นการทำหน้าที่เสนอพยานหลักฐานและข้อกล่าวอ้างหรือข้อโต้แย้งต่อศาลแทนคู่ความ ทำให้ทนายความเป็นผู้มีส่วนสำคัญในการควบคุมทิศทางของคดี และความเชี่ยวชาญของทนายในการถามค้าน จะมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งในการทำลายน้ำหนักพยานหลักฐานของโจทก์ นอกจากนี้ทนายความที่มีความรอบรู้ในกฎหมายวิธีพิจารณาคดีอาจใช้เงื่อนไขในกฎหมายวิธีพิจารณาความมาทำให้เกิดเป็นข้อแพ้นะในคดีได้ และในทางตรงข้ามทนายความที่ขาดทักษะก็อาจทำให้ตัวความต้องแพ้อคดี ทั้งที่ควรเป็นผู้ชนะ และการที่ผลของคดีอาจขึ้นอยู่กับความสามารถของทนายความยิ่งกว่าข้อเท็จจริงในคดีก็ได้ทำให้คู่ความต้องเสียค่าใช้จ่ายในการเป็นความมากขึ้นเป็นลำดับซึ่งเป็นวิกฤติของระบบกล่าวหาในปัจจุบัน

ระบบไต่สวน (Inquisitorial System)

ระบบไต่สวนเป็นระบบที่ใช้อยู่ในประเทศภาคพื้นยุโรป ได้มีวิวัฒนาการเกิดขึ้นที่หลังกระบวนการพิจารณาแบบกล่าวหา โดยในช่วงปลายศตวรรษที่ 19 นักกฎหมายในระบบกฎหมาย Civil law เริ่มเห็นถึงความจำเป็นเกี่ยวกับอำนาจของศาลในการควบคุมดูแลการดำเนินกระบวนการพิจารณา และการที่ศาลต้องรู้จักริเริ่มใช้อำนาจดังกล่าวให้เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินกระบวนการพิจารณา นอกจากนี้การที่ศาลจำกัดขอบเขตอำนาจของศาลมากเกินไปหรือตัวศาลเองไม่พยายามที่จะใช้อำนาจที่มีอยู่นั้นจะมีผลทำให้คู่ความไม่กระตือรือร้นในการดำเนินกระบวนการพิจารณา หรือทำให้คู่ความที่ไม่สุจริตพยายามที่จะหาทางประวิงคดี มีผลทำให้การพิจารณาคดีเป็นไปโดยล่าช้า ดังนั้น การพิจารณาคดีเพื่อค้นหาความจริงจะง่ายขึ้น และเพื่อเป็นการป้องกันไม่ให้เกิดอุปสรรคหรือเกิดความผิดพลาดอันเกิดจากการไม่เอาใจใส่หรือด้อยความรู้ความสามารถของคู่ความ จึงควรกำหนดให้ศาลมีบทบาทมากขึ้นในการซักถาม ในการสนับสนุน หรือแนะนำคู่ความทนายความและพยานเพื่อให้ได้ข้อเท็จจริงที่ถูกต้องครบถ้วน ศาลมีอำนาจที่จะเริ่มดำเนินกระบวนการพิจารณาได้ด้วยตนเองโดยไม่ต้องรอให้คู่ความร้องขอ และยังไม่ถูกจำกัดให้พิจารณาเฉพาะข้อเท็จจริงเท่าที่จะสามารถทำได้ด้วยและศาลจะเป็นผู้ใช้ดุลพินิจของตนว่าพยานหลักฐานใดน่าเชื่อถือ โดยอาจไม่จำเป็นต้องพิจารณาเฉพาะพยานหลักฐานที่กฎหมายกำหนดไว้ก็ได้ เป็นระบบที่ศาลเข้ามามีบทบาทสำคัญในการแสวงหาข้อเท็จจริงในคดีนั่นเอง ต่อมาภายหลังการปฏิวัติใหญ่ในฝรั่งเศสระบบไต่สวนได้รับการพัฒนาขึ้นในฝรั่งเศสและเยอรมนี แล้วแผ่ขยายไปในประเทศภาคพื้นยุโรปส่วนใหญ่ประเทศในทวีปแอฟริกาหลายประเทศ ลาตินอเมริกา รวมทั้งประเทศในแถบเอเชียด้วย อาจกล่าวได้ว่าปัจจุบันประเทศส่วนใหญ่ในโลกใช้ระบบไต่สวนและมีหลายประเทศ เช่น อิตาลี นำระบบไต่สวนและระบบกล่าวหาผสมผสานจนเป็นระบบการแสวงหาข้อเท็จจริงของตนเอง

โดยการพิจารณาคดีระบบไต่สวนนั้น ผู้พิพากษาเจ้าของสำนวนจะเป็นผู้ควบคุมการพิจารณาคดี การถามพยานส่วนใหญ่จะถามโดยผู้พิพากษาเจ้าของสำนวน โดยผู้พิพากษาอีก 2 คน คณะลูกขุนมีสิทธิถามพยานเช่นกัน แต่ต้องได้รับการอนุญาตจากผู้พิพากษาเจ้าของสำนวนก่อน เมื่อศาลและคณะลูกขุนถามเสร็จ

ศาลจะเปิดโอกาสให้พนักงานอัยการ จำเลย และผู้เสียหายที่เข้ามาในคดีเสนอคำถามต่อศาลหรือถามพยานเองต่อไปตามลำดับ จะไม่มีการถามค้านในระบบนี้เพราะถือว่าพยานทุกปากเป็นพยานของศาล แต่ก็มีนักกฎหมายในภาคพื้นยุโรปจำนวนหนึ่งเห็นว่าการถามพยานในลักษณะดังกล่าวเป็นรูปแบบของระบบกล่าวหา แม้จะยอมรับว่ารูปแบบดังกล่าวศาลจะยังคงมีบทบาทสำคัญในการแสวงหาความจริงก็ตาม หลังจากได้สวนพยานที่เกี่ยวข้องแล้ว ทั้งสองฝ่ายมีสิทธิแถลงการณ์ปิดคดีด้วยวาจาหรือเป็นลายลักษณ์อักษร ผู้เสียหายมีสิทธิเสนอประเด็นเรื่องค่าเสียหายในทางแพ่งในชั้นตอนนี้ ผู้เสียหายมีสิทธิเข้ามาในคดีเพื่อร่วมดำเนินการให้จำเลยได้รับการลงโทษและเพื่อให้ตนเองได้รับค่าเสียหาย²⁴

ในการแถลงการณ์ด้วยวาจานั้นพนักงานอัยการจะสรุปพยานหลักฐานเชื่อมโยงให้เห็นว่าจำเลยกระทำความผิดจริงและเสนอความเห็นต่อศาลว่าจำเลยสมควรได้รับการลงโทษเพียงใด หลังจากนั้นนายจำเลยจะเป็นผู้แถลงคนสุดท้ายและในการประชุมปรึกษาหารือของผู้พิพากษาและคณะลูกขุนเป็นความลับ จะมีการลงคะแนนตามประเด็นที่ผู้พิพากษาเจ้าของสำนวนกำหนด คำพิพากษาในส่วนที่เป็นผลร้ายแก่จำเลยจะต้องได้รับคะแนนเสียงไม่น้อยกว่า 8 เสียงในชั้นพิจารณาตัดสินของศาล บทบาทของนายความก็ยังคงมีน้อย การซักถามพยานส่วนใหญ่จะดำเนินการโดยผู้พิพากษา การซักถามพยานโดยทนายมีน้อยมาก เพราะผู้พิพากษามักจะถามคำถามที่ทนายความต้องการถามพยานไปหมดแล้ว โดยหลักการสำคัญของการแสวงหาข้อเท็จจริงในระบบไต่สวนอาจสรุปได้ดังนี้²⁵

1) ในระบบไต่สวน ศาลไม่ได้ทำหน้าที่โดยวางตัวเป็นกลางอย่างเคร่งครัดเหมือนในระบบกล่าวหา ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาของประเทศในภาคพื้นยุโรปหลายประเทศระบุชัดว่า ศาลมีหน้าที่ค้นหาความจริง ศาลจึงมีบทบาทอย่างสูงในการควบคุมการพิจารณาตัดสิน ในกรณีที่พยานหลักฐานที่คู่ความนำเสนอต่อศาลไม่เพียงพอที่จะทำให้ศาลมั่นใจหรือแน่ใจในข้อเท็จจริงได้แล้ว ศาลมีอำนาจเพิ่มเติมที่จะแสวงหาข้อเท็จจริงเพิ่มเติม โดยใช้ทุกมาตรการที่จะช่วยให้ศาลได้มาซึ่งข้อเท็จจริงที่จำเป็นและเกี่ยวข้องกับคดี การพิจารณาพิพากษาคดีของศาลในระบบไต่สวนจึงไม่ได้จำกัดแต่พยานหลักฐานที่โจทก์ใช้ในการฟ้องร้องกล่าวหาและที่จำเลยใช้ในการต่อสู้คดีเท่านั้น ซึ่งในทางทฤษฎีหลักการแสวงหาข้อเท็จจริงโดยศาลเป็นหลักการที่กำหนดให้ศาลมีภาระในการทำให้เกิดความชัดเจนในทางข้อเท็จจริงที่เข้ามาสู่กระบวนการพิจารณาของศาล ซึ่งศาลจะอาศัยเป็นข้อพิจารณาในการวินิจฉัยคดี และข้อเท็จจริงดังกล่าวศาลยังไม่แน่ใจในความถูกต้อง หลักการนี้ให้อำนาจศาลพิสูจน์พยานหลักฐานได้เอง และเป็นหน้าที่ของศาลที่จะต้องพิสูจน์ความจริงของพยานหลักฐานที่เสนอ โดยคู่ความ หลักการนี้มักจะนำไปใช้ในคดีที่มี

²⁴ธานีศ เกศพิทักษ์. (2551). *กฎหมายวิธีพิจารณาคดีผู้บริโภคตามพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีผู้บริโภค พ.ศ. 2551* กรุงเทพมหานคร: ยูเนี่ยน อุลตราไวโอเล็ต จำกัด. หน้า 251-252.

²⁵บรรเจ็ด สิงคนติ. “หลักการแสวงหาข้อเท็จจริงโดยศาล” *วารสารนิติศาสตร์* 2, 32 (มิถุนายน 2545). หน้า 319-322.

วัตถุประสงค์เพื่อคุ้มครองประโยชน์มหาชน โดยเฉพาะในคดีอาญา คดีปกครอง คดีภาษี และคดีด้านสังคม ดังนั้น ศาลในระบบไต่สวนจึงต้องทำงานหนักกว่าศาลในระบบกล่าวหาเนื่องจากในระบบกล่าวหาศาลจะมีความเป็นกลางโดยมีทนายความเป็นผู้มีบทบาทหลักในการนำเสนอพยานหลักฐานในการพิจารณาคดี แต่ศาลในระบบไต่สวนจะมีบทบาทสำคัญในการแสวงหาข้อเท็จจริงและพยานหลักฐานจนครบถ้วนเพียงพอที่จะวินิจฉัยข้อเท็จจริงทางใดทางหนึ่ง

2) ระบบไต่สวนไม่ได้แยกการรวบรวมพยานหลักฐานก่อนการพิจารณาคดีกับการพิจารณาออกจากกันโดยเด็ดขาด ในประเทศฝรั่งเศสมีผู้พิพากษาไต่สวนดำเนินการรวบรวมพยานหลักฐานก่อนการพิจารณาเมื่อผู้พิพากษาไต่สวนแล้วมีความเห็นว่าคดีมีมูลอันสมควรสั่งฟ้องผู้ถูกกล่าวหาที่จะมีการนำคดีเข้าสู่กระบวนการในชั้นพิจารณาต่อไป เจ้าพนักงานตำรวจในระบบไต่สวนจะมีบทบาทเพียงเป็นผู้ให้ความช่วยเหลือแก่พนักงานอัยการและผู้พิพากษาไต่สวนในการรวบรวมพยานหลักฐานเท่านั้น

3) ระบบไต่สวนเน้นการค้นหาความจริงเป็นหลักกฎเกณฑ์ในกระบวนการพิจารณาความทุกเรื่องไม่ว่าจะเป็นเรื่องการอ้างพยาน การสืบพยาน หรือเรื่องอื่นในศาลจึงยืดหยุ่นกว่าระบบกล่าวหา เพราะเหตุว่าการให้ความสำคัญกับหลักเกณฑ์ของกฎหมายวิธีพิจารณาความคดีในระบบกล่าวหา มักทำให้การยกฟ้องในเรื่องเล็กๆ น้อยๆ เกิดขึ้นได้โดยง่าย

4) ระบบไต่สวนถือว่าเป็นหน้าที่ของรัฐในการแสวงหาความจริง และรัฐต้องให้ความเป็นธรรมแก่จำเลย การพิจารณาระบบไต่สวนไม่จำเป็นต้องกระทำโดยเปิดเผยอาจทำลับหลังจำเลยได้

5) การพิจารณาระบบไต่สวนมิใช่การต่อสู้คดีระหว่างโจทก์กับจำเลยแต่เป็นการต่อสู้กันระหว่างจำเลยกับรัฐ ระบบไต่สวนไม่ได้ให้ความสำคัญในหลักความเท่าเทียมกันระหว่างโจทก์และจำเลยในศาล เพราะเป็นการต่อสู้คดีระหว่างจำเลยกับรัฐโดยตรง

6) จำเลยจะต้องมีส่วนร่วมในการค้นหาความจริงในคดี เพราะการพิสูจน์ว่าจำเลยกระทำความผิดจริงหรือไม่มิใช่หน้าที่ของโจทก์เพียงฝ่ายเดียว ถือเป็นภาระหน้าที่ของทั้ง โจทก์ จำเลย และศาลเองที่จะต้องช่วยกันค้นหาความจริง

7) ระบบไต่สวนไม่ได้ให้ความสำคัญกับหลักวาจา (Principal of orality) เพราะให้อำนาจศาลรับฟังพยานหลักฐานที่ได้มาในชั้นก่อนการพิจารณาเป็นพยานหลักฐานในชั้นพิจารณาได้ และระบบไต่สวนมุ่งเน้นที่การได้มาซึ่งข้อเท็จจริงในคดีไม่ว่าจะได้มาโดยรูปแบบใด เพียงแต่จะต้องให้อโอกาสแก่จำเลยในการกล่าวแก้ข้อเท็จจริงในส่วนที่เป็นผลร้ายแก่ตนด้วยเท่านั้น

8) ในระบบไต่สวน ทนายความหรือแม้แต่พนักงานอัยการจะมีบทบาทค่อนข้างน้อย

รูปแบบการไต่สวนในระบบไต่สวนมีหลายรูปแบบด้วยกัน กล่าวคือ²⁶

(1) การไต่สวนเอกสาร เป็นรูปแบบการไต่สวนโดยพิจารณาพยานหลักฐานจากเอกสารที่ยื่นมา ไม่จำเป็นต้องเรียกตัวคู่กรณีมาแถลงการณ์ด้วยวาจาหรือมาซักค้าน เพราะข้อเท็จจริงส่วนใหญ่ในทางปกครองอยู่ในเอกสาร

(2) การไต่สวนปากเปล่า ใช้สำหรับในกรณีที่มีประเด็นปัญหาข้อยุ่งยากมากขึ้น กระบวนการนี้จะต้องมีการแจ้งให้คู่กรณีทราบประเด็นและเปิดโอกาสให้คู่กรณีโต้แย้งพร้อมอ้างเหตุผลประกอบ และเสนอพยานหลักฐานซึ่งอาจเป็นเอกสารหรือมาชี้แจงด้วยวาจาประกอบด้วย

(3) การไต่สวนแบบผสม เป็นรูปแบบการไต่สวนที่ผสมผสานการไต่สวนเอกสารและการไต่สวนปากเปล่าเข้าด้วยกัน

(4) การไต่สวนแบบวิธีพิจารณาความ เป็นการไต่สวนเต็มรูปแบบมีการแจ้งให้ผู้ถูกระทบสิทธิทราบ ให้โอกาสเขายื่นคำโต้แย้ง คำอธิบายพร้อมทั้งเหตุผลหลังจากนั้น จะมีการเจรจาเพื่อหาทางออกที่ดีที่สุดของคู่กรณี ถ้าเจรจาไม่ได้จึงจะมีการพิจารณาคัดสินในศาล

แต่อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันระบบกล่าวหาและระบบไต่สวนเป็นเพียงทฤษฎีที่ทั้งประเทศที่ใช้ระบบกล่าวหาและระบบไต่สวน ต่างก็นำลักษณะของทั้งสองระบบมาใช้ในการพิจารณาคดีในศาลของตนมากยิ่งขึ้น เพื่อให้การพิจารณาคดีเป็นไปโดยสะดวก รวดเร็ว และเป็นธรรมแก่ทุกฝ่าย ทำให้ไม่มีประเทศใดกล่าวได้ว่า ประเทศของตนใช้ระบบใดระบบหนึ่งอย่างเด็ดขาด

²⁶จรินตี หะวานนท์. (2550). คำอธิบายวิชากฎหมายปกครอง (ภาคทั่วไป). กรุงเทพมหานคร: สำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตสภา. หน้า 107.